

Received: 15 April 2023 | Revised: 22 June 2023 | Accepted: 23 June 2023

SURİYE KRİZİ VE İRAN'IN İNŞACI POLİTİKALARI: "Şİİ HİLALİ" ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

The Syrian Crisis and Iran's Constructive Policies: An Evaluation of the "Shia Crescent"

Müslüm REYHANOĞULLARI¹

Munzur Üniversitesi, Coğrafya Bölümü,
 Tunceli-Türkiye
 muslimreyhanogullari@munzur.edu.tr

Nurettin ÖZGEN

Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü,
 Ankara-Türkiye
 nozgen@gmail.com

Abstract

Southwest Asia, called the Middle East by Western countries, is the region where the most intense global political activity is experienced. In the region that turns into a struggle for hegemonic space, the ideological setups designed between global, regional and local power structures become operative. Although these ideological designs are different from each other, they are carried out through ethnic, religious / sectarian and ideological discourses that largely serve for economic gain. The Iran-Syria alliance can be given as an example in terms of the belief/sectarian establishment of this ideological and political economy. In the Middle East, where regional tensions almost never subside, Iran-Syria relations as a strategic value open up space for multidimensional gains through a belief/sectarian establishment. Therefore, the cooperation that Iran, which played an active role in the Syrian crisis, established and developed with communities belonging to the Arab Alawite-Shia faith/sect in Syria, has provided a gain for both sides. This regional expansion of Iran is called the "Shia Crescent" by the Sunni Arab administrations. Sharing and making active the Shia population in Iraq, Syria, Lebanon and other countries of the region, especially Iran, through this belief/sect ideology is perceived as a serious threat by the Sunni administrations, which are the stakeholders of the established political system of the region. In this context, Syria is seen as the representative of the ties to be established with Shia communities from Iran to the Levant region, which is described as the northern wing of the Shia Crescent, and a setup that will dominate Iran's influence in the Middle East. In this framework, the historical and ideological relations that produced the Iran-Syria alliance, especially at the regional level, have been handled with a constructivist approach, and various predictions have been made about the political geography of the region. This study aimed to focus on Iran's political position in Syria and the historical ties between both countries on the basis of the Shia Crescent. Therefore, on the basis of the qualitative research method, the literature on the research subject was examined and all developments in the region were supported by relevant scientific studies.

Keywords: Syria Crisis, Shia Crescent, Constructivism, Hegemony, Iran.

Öz

Batılı ülkeler tarafından Ortadoğu olarak adlandırılan Güneybatı Asya, küresel siyasete dair hareketliliğin en yoğun yaşandığı bölgedir. Bir hegemonik alan mücadelesine dönüş(türül)en bölgede küresel, bölgesel ve yerel güç yapılanmaları arasında tasarlanan ideolojik kurulumlar işlerlik kazanmaktadır. Bu ideolojik tasarımlar birbirinden farklı olmakla birlikte büyük oranda ekonomik kazanıma hizmet eden etnik, inançsal/ mezhepsel ve ideolojik söylemler üzerinden yürütülmektedir. Bu ideolojik ve ekonomi politiğin inanç/mezhepsel kurulumu açısından İran - Suriye ittifakı örnek verilebilir. Bölgesel gerilimin neredeyse hiç dinmediği Ortadoğu'da, İran- Suriye ilişkileri stratejik bir değer olarak inanç/ mezhepsel bir kurulum üzerinden çok boyutlu bir kazanıma alan açmaktadır. Dolayısıyla Suriye krizinde etkin rol üstlenen İran'ın, Suriye'deki Arap Alevi- Şii inancı/mezhebine mensup topluluklarla kurduğu ve geliştirdiği birliktelik, her iki taraf için de bir kazanım sağlamıştır. İran'ın bölgesel ölçekli bu yayılımı, Sünni Arap yönetimleri tarafından "Şii Hilali" olarak dillendirilmektedir. Başta İran olmak üzere Irak, Suriye, Lübnan ve bölgenin diğer ülkelerindeki Şii nüfusu, bu inanç/mezhep ideolojisi üzerinden ortaklaşarak ve etkin kılmak, bölgenin kurulu siyasal sisteminin paydaşı olan Sünni yönetimler tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda Suriye, *Şii Hilali*'nin kuzey kanadı olarak tarif edilen ve İran'dan Levant bölgesine kadar Şii topluluklarıyla kurulacak bağın ve İran'ın Ortadoğu'daki nüfuzunu domine edecek bir kurulumun temsilcisi olarak görülmektedir. Bu eksende, İran- Suriye ittifakını üreten tarihsel ve ideolojik bağlantıların özellikle bölgesel düzeyde ne tür yansımalara alan açtığı *İnşacı (konstrüktivist)* bir yaklaşımla ele alınmış ve bu kapsamda, bölgenin siyasal coğrafyasına dair çeşitli öngörülerde bulunulmuştur. Bu çalışma, Şii Hilali temelinde İran'ın Suriye'deki politik pozisyonuna ve her iki ülke arasındaki tarihsel bağlara odaklanmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla nitel araştırma yöntemi temelinde araştırma konusuna ilişkin literatür incelenmiş, bölgedeki tüm gelişmeler ilgili bilimsel çalışmalarla desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, Şii Hilali, İnşacılık, Hegemonya, İran.

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Küresel ve bölgesel güçler, egemenlik alanlarını genişletmek ve sürekli kılmak için Ortadoğu'da² çeşitli savaş stratejilerini üretmeye devam etmektedirler. Günümüzde, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde de bu yayılmacılık faaliyetleri hız kesmeden sürmektedir. Arap Baharı ve Suriye savaşına müdahil olan farklı gelişmişlik düzeyine sahip güçlerin "sahadaki pratikleri" ve bölgesel işbirlikleri de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Küresel ölçekli güç mücadelelerinin (özellikle ABD ve Rusya) yanı sıra, bölgesel ve yerel aktörlerin de müdahil oldukları bu politikaların çok boyutlu ilişkisel kurulumu, farklı politik çıkarlara göre değişebilmekte ve organizasyonlar yeniden kurulabilmektedir. Bu bağlamda, dünyada ve daha özelden ise Ortadoğu'da, küresel aktörlere rağmen, bölgesel güçler (İran, Suudi Arabistan, Türkiye ve Mısır) ile yerel yapılanmalar arasında gelişen *bölgesel* mücadele pratikleri de farklı bir siyasal kurulum alan açabilmektedir. Böylelikle küresel aktörlerin dışında, bölgenin kurulumunda etkin rol oynayan ve teritoryal alanını genişletmek isteyen bölgesel aktörler ile bu bölgesel aktörlerle çeşitli ilişkilere sahip olan; ulusal, ideolojik ve ekonomik temelli mücadele veren yerel güçler (Ortadoğu'da Kürtler, Filistinliler, Hizbullah vb.) de bulunmaktadır.

Bölgesel güç olan bu dört ülkenin (İran, S. Arabistan, Türkiye ve Mısır) Ortadoğu'ya dair politikaları, hem paydaşı oldukları bölge ülkeleri ve yerel güçlerine ilişkin hem de küresel güçlerle olan ikili ve çok boyutlu münasebetlerine göre çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu ilişkisel örüntüler; askeri ve uluslararası politikalarından siyasal gelişmelere ve özellikle ekonomik çıkarlara göre değişebilmekte ve yeniden şekillenebilmektedir. Bu minvalde, küresel ölçekte etkin olan güçlerin yanı sıra bölgesel aktörlerin siyasal manevraları da Ortadoğu'nun siyasal coğrafyası açısından önemlidir. Bu bağlamda, özellikle bölgesel ve yerel koşullara uygun ince jeopolitik tasarım ve stratejiler geliştirilmektedir.

Ortadoğu coğrafyasında gelişen ekonomik ve siyasal temelli gerilimlerde üç başat unsur öne çık(arıl)maktadır: *inanç/mezhep*, *etnik yapı* ve asıl perdenin gerisinde yer alan *ekonomik kazanımların* ürettiği iktidar ve çıkar çatışmalarıdır (Özgen, 2020). Marksist bir yaklaşımla ifade etmek gerekirse, bölgede süregelen çatışmaların temel odağı ekonomi olmakla birlikte, bu kazanıma sahip olmak için kullanılan temel araç ise ideolojik, mezhepsel ve etnik gerilimlere dayalı çatışmalardır. Bu nedenle bu dört bölgesel aktörün de nihai amacı, mevcut siyasal konumunu korumak ya da belirlenen ekonomik kazanımlara sahip olabilmek için gerekli görülen stratejik kurulum ve bölgesel güce ulaşmaktır. Siyasi ve askeri açıdan, aynı zamanda İslam dünyasının önemli ülkeleri olan bu dört bölgesel aktör arasındaki en belirgin fark, mezhep farklılığıdır. Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye nüfusunun % 90'ı Sünni İslam inancına sahip iken, İran nüfusunun ise % 90'ı Şii İslam geleneğine sahiptir (CIA, 2022). Bu mezhepsel farklılık temelinde, bölge politikasının önemli bir bölümü, en azından politik ve ekonomik tasarımların kurgulanmasında en hassas ve stratejik aygıt olarak kullanılmış, mağduriyetler ve katliamlar gerçekleştirilmiştir. Sekiz yıl süren İran-İrak savaşı (1980-1988), Irak'ın Kuveyt'i işgali (1990-1991), İkinci Körfez Savaşı (2003- 2011), Arap Baharı (2010) ve kör düğüme dönüşen Suriye savaşında (2011-) da bu hassas ideolojik bağıntılar kolaylıkla fark edilebilmektedir.

Mart 2011'de başlayan Suriye savaşı, yerel aktörlerin yanı sıra; hem küresel güçlerin (Rusya ve ABD) hem de bölgesel aktörlerden, Mısır ve Suudi Arabistan'a kıyasla, özellikle İran ve Türkiye için çok boyutlu bir çıkmazı temsil etmektedir. Suriye (laik) ve İran (dini), sahip oldukları farklı siyasal sistemlerine rağmen, ortak amaç ve düşmanlara karşı benzer mücadele pratikleri ile ittifaklarının tarihsel derinliğini teyit etmektedirler. Batı dünyası açısından, bölgede gittikçe güçlenen (özellikle Irak'ta Şii yönetimin başa geçmesiyle birlikte) "İran'ın bölgesel nüfuzunun kırılması veya hizaya getirilmesi konusunda Suriye, stratejik bir *müdahale alanı* olarak görülmektedir" (Cartalucci, 2017). Suudi Arabistan, Katar, Türkiye ve Mısır'ın Sünni rejimleri, İran'ın bölgesel

² "Ortadoğu kavramı, coğrafi bir bölge ve aynı zamanda askeri ve siyasal bir teritoryal alan olarak Batı merkezli bir adlandırmadır. Bölgenin sınırlarına ilişkin farklı belirlenim ve sayılılar bulunmaktadır. Güneybatı Asya'dan Mağrîbe, Balkanlardan Doğu Afrika'ya kadar birçok ülkeyi içine alan coğrafi bir lokasyon olarak Ortadoğu, birçok kurum ve kuruluş tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır.(...) Kavram, coğrafi bir adlandırma olmakla birlikte, çok boyutlu siyasal pratiklerin ve dolayısıyla toplumlar/kültürler/devletler/güçler arası çıkar çatışmalarının önemli alanlarından biri olarak tarihteki yerini almıştır" (Özgen, 2020:37). Ortadoğu ile ilgili bir başka tanımlama yapmak da mümkündür. Ortadoğu, "Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan; aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticarî ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir" (Sakin & Deveci, 2011:282).

nüfuzunu baltalama arzusuyla Suriye'yi kendi kamplarına bağlanmış olarak görmek istemektedirler (Cunningham, 2017). Özellikle Suudi Arabistan otokratları; İran, Suriye ve Lübnan Hizbullah'ı tarafından temsil edildiğini düşündükleri Şii Hilali'ni yenmeyi, İran'ı izolasyona zorlamayı ve İslam Cumhuriyeti'ne karşı topyekün askeri saldırı gündemlerini bir noktada birleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Bu bağlamda Körfez ülkelerindeki medyaların Suriye ve İran'ı Şiilik temelinde tehdit unsuru olarak göstermesi de (Koenig, 2017; Cunningham, 2017), askeri bir müdahalenin önünü açma ve meşrulaştırma pratiği olarak okunabilir. Batı medyasının Suriye konusunda inşa ettiği bu anlatı (Şiilik), İran'a yönelik rejim değişikliği projesini perdelemek ve bu ülkeye yönelik müdahaleyi kolaylaştırmak amacıyla koordine edilen aldatıcı bir anlatı (Byrne, 2017) olarak görülmektedir. Dolayısıyla Suriye'nin hem bölgedeki pozisyonunu hem de İran ile olan dış politikadaki ittifakını sekteye uğratmak, aynı zamanda bölgedeki nüfuzunu tahkim edecek olan ABD ve İsrail'in egemenliğini sağlamlaştırmak anlamına gelecektir. Bu durum, Lübnan'dan Suriye ve Irak'a kadar uzanan yönetim zafiyeti ve başarısızlığın, Ortadoğu'da mezhepçilik temelli ayrılıklar ile ne denli önemli siyasal sonuçlara sebep olabileceğini de göstermektedir. Bu tür kırılmalı sistemlerde bütünlüğünü ve sınırlarını koruyamayacak durumda olan zayıf Ortadoğu ülkeleri de, kendilerini destekleyen ve iç siyasetlerini şekillendirmede *-kaçınılmaz bir şekilde-* küresel ve bölgesel güçlere ihtiyaç duyurtmuşlardır (Gause, 2014). Nitekim İran'ın Suriye savaşındaki tutumunun oluşmasında iki ülke arasındaki tarihsel bağlar kadar ideolojik kurulum ve politik stratejiler de etkili olmuştur. 1979 Devrimi'nden sonra bölgede elde ettiği jeopolitik ve stratejik güce rağmen İran, Suriye'nin toprak bütünlüğünden ve mevcut rejimin varlığından yana bir tavır sergilemiştir. Çünkü bu ülkedeki Nusayri³/Arap Alevi inancı ve geleneğinin temsil ettiği siyasal yapıyı (ve inançsal yakınlıkla birlikte), Sünni nüfus iktidarına tercih etmiştir. Aynı şekilde, İran-İrak (1980-1988) savaşında da Ortadoğu ülkeleri arasında, İran'ı destekleyen tek ülke Suriye olmuştur (Fürtig, 2013; Korkmaz, 2015; Tür, 2022). Ortadoğu'da, iki ülke arasındaki bu yakın ittifak, Suriye kriziyle sekteye uğrayabilir. Çünkü Suriye'de, ABD ve Batı siyasetine hizmet edecek bir rejimin iktidara gelmesi, farklı/başka bir rejimin kurulması, Rusya'nın ve özellikle İran'ın bölgedeki nüfuzunun kaybı anlamına gelmektedir. Suriye'deki yönetimin devrilmesi, İran'ın Lübnan ile bağlantısının zayıflaması, hatta kesilmesi ve İsrail'e karşı Filistin Davası'ndaki söz ve eylem yetkisinin (Sepahpour-Ulrich, 2017:281) kısıtlanması anlamına gelmektedir.

İran, Suriye savaşına müdahil olmasını, Ortadoğu'da ABD ile girdiği stratejik rekabet temelinde değerlendirmektedir. Söylem ve siyasetini Arap Baharının jeopolitik sonuçlarının ve toplumsal değişim boyutunun bölgede son yıllarda artan nüfuzunu olumsuz yönde etkilememesi için ve daha da önemlisi kendi ülkesindeki toplumsal muhalefeti yeniden canlandırmaması temelinde kurmuştur (Şen, 2012). Dolayısıyla İran, Arap Baharının ilk aşamasında Suriye dışında gerçekleşen halk ayaklanmalarını (doğrudan veya dolaylı da olsa, Mısır ve Suudi Arabistan'a yönelik olası yıpratıcı sonuçlar bağlamında) desteklemiştir. Fuller'in (2017) de ifade ettiği İran, en başta Batı yanlısı otokratlara karşı devrimsel değişime sempatiyle bakmış, ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik gücünün zayıflatılması ve empoze edilen çevreleme-çevrelenme ve izolasyonun kırılması dürtüsüyle hareket etmiştir. İran'ın ayaklanmaları desteklemesindeki en büyük motivasyonu, hiç şüphesiz Batı yanlısı monarşilerin yıkılması (Chubin, 2012) olarak belirtilse de asıl gerçeklik, İran'ın kendi politikalarına yakın ya da bariyer oluşturmayacak siyasal yönetimlerin devamı olduğu da açıktır. İşte bu nedenle İran Ortadoğu'da, İsrail ve ABD ile paydaş politikalar gütmeyen siyasal rejimlerin varlığından yana bir tutum sergilemektedir. Hiç şüphesiz bu tür siyasal oluşum ve manevralar için ciddi plan ve stratejiler gerekmektedir. Dahası, yürütülen çok boyutlu strateji ve politikalara rağmen başarılı sonuçlara ulaşmak da mümkün olmayabilir. Örneğin Arap Baharı sürecinde nüfusunun önemli kısmı Şii olan Bahreyn (%65) ve Yemen'deki (%35) (CIA, 2022) siyasal gelişmelerde bile İran'ın beklediği sonuçlara ulaştığı söylenemez. Benzer şekilde, Tunus, Mısır ve Libya'daki yeni yönetimlerin de İran'ın beklediği siyasal kurulumdan uzak ve yine Batı eksenli sistemlerle yol almaya devam etmeleri, İran açısından bir değişiklik yaratmamıştır (Bingöl, 2013). Tüm bu gelişmeler bağlamında İran, Suriye'nin içinde bulunduğu çatışmalı siyasal ortamı, kendisi için bir tehdit unsuru olarak görmeye başlamış ve Arap Baharı rüzgârıyla başlayan ayaklanmalara yönelik olumlu tutumunu terk etmiştir. Nitekim İranlı yöneticiler

³ "Nusayrilik, İmamiye Şiası tarafından on birinci imam olarak kabul edilen Hasan el-Askeri ile aynı zamanda yaşayan Muhammed İbn Nusayr el-Nemiri el-Bekri el-Abdi'ye (ö. 883) nispet edilen ve birçok Şii otorite tarafından da gulat (aşırı) olarak görülen Bâtını bir fırkadır.(...) Hz. Ali'yi ilah olarak gören bir inanç fırkasının temel itikadî öğretisi Hıristiyanlık'taki teslise benzer, "AMS" kısaltmasıyla bilinen Ali, Muhammed, Selman-ı Farisi üçlemesine dayanmaktadır" (Korkmaz, 2015:32).

de “Suriye’yi, İran’ın stratejik derinliği olarak tarif etmiştir” (Sinkaya, 2017). İran bu tutumu nedeniyle ciddi eleştirilerle karşılaşmış olsa da, Suriye’ye yönelik askeri ve politik desteğini geri çekmemiş; tam aksine gittikçe arttırmıştır. Bu stratejik tutumundan dolayı İran’ın Ortadoğu’da ve özellikle Suriye sahnesinde hem askeri hem de politik ağırlığı gittikçe ön plana çıkmış ve Baas rejiminin devam etmesinde Rusya ile birlikte önemli etkileri olmuştur. Batı’ya göre, İran’ın Suriye’deki bu girişimi bir tehdit olarak algılanmakta ve dillendirilmektedir. Hiç şüphesiz İran da, Batı’nın dünya genelinde, özellikle Suriye ve Ortadoğu’daki sömürgeci politikalarını bir tehdit unsuru olarak haykırmaktadır.

“İran, Arap Şii topluluklarını Ortadoğu’da bir kolu olarak kullanmak yerine, onları İran’ın ekümenik İslami mesajlarını yaymak için Şii ve gayrimüslimlerle stratejik ittifaklar kuracak şekilde desteklemektedir. İttifaklardaki ve onları yönlendiren siyasi mesajlardaki ortak payda Şii inancı değil, sözde ‘İslam düşmanları’ Saddam Hüseyin’in Irak’ı (2003’e kadar), İsrail ve ABD olmuştur” (Ma’oz, 2007). İran’ın bölgedeki Şii gruplarla yakın ilişkileri, güvenliğinin yanı sıra ekonomik-kültürel fırsatlar yaratmak için stratejik bir bağlantı kurmayı içermektedir. Bölge ülkelerinde bu stratejik bağı kurmak için başta Irak olmak üzere İran’a karşı herhangi bir düşmanlığı olmayan yeni nesil dost elitlerin devletler düzeyinde oluşturulması gerekmektedir (Yılmaz, 2021). Dolayısıyla İran, dış politikasındaki bu yaklaşımını, ortak düşmana karşı bir hareket ve onurlu bir mücadele olarak dillendirmektedir. İran’ın bu tutumunu özellikle Suriye krizinde görmek mümkündür. Suriye rejimini destekleyen İran, Türkiye’den farklı bir siyasal tavır takınmıştır. Bu durum iki ülkenin ilişkilerini etkilemiş, Suriye krizinde rekabet alanı oluşturmuştur. Zaman zaman askeri alana da yansıyan bu rekabet durumu beraberinde önemli sorunları da getirmiştir.

Bu çalışmada, *Şii Hilali* kurulumu üzerinden, İran’ın Suriye’deki siyasal konumu, etkisi ve iki ülke arasındaki tarihsel derinliğe ilişkin inşacı politikaların ne tür stratejilere alan açtığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Suriye’nin İran için neden önemli olduğu, ne tür jeopolitik stratejilere ve siyasal kurulumlara alan açtığına ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bir başka ifadeyle İran’ın toplum üzerinden bir siyasal kurulum vasıtasıyla yayılcılığı geliştirme stratejileri, İnşacılık/Yapılandırmacılık yaklaşımı üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, aşağıdaki sorulara cevaplar aranmış ve konuya ilişkin bilgi ve yorumlar yeniden çözümlenmiştir:

- Suriye- İran ilişkilerinin tarihsel derinliğini ortaya koyan temel unsurlar nelerdir?
- İran dış politikasının ve ideolojisinin Suriye Krizi’ndeki yansımaları nasıldır?
- “Şii Hilali” söylemi nedir? Bu söylem ekseninde Suriye’nin “*Şii Hilali*”ndeki stratejik önemi nedir?

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

İran’ın dış politikasını İnşacılık Yaklaşımı ile ele almadan önce teorinin kendisini tanımlamakta fayda vardır. İnşacılık ya da Yapılandırmacılık, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan bir siyasal kavram ve düşünceyi ifade etmektedir. “1990’ların başından itibaren Uluslararası İlişkilerde yaygınlaşan inşacı (konstrüktivist-constructivist) yaklaşımlar temel olarak uluslararası sistemin sosyal-kültürel yapısına, bu yapının devlet kimliklerini ve ulusal çıkar tanımlarını şekillendirmesine ve bu yapı içinde devletlerin sosyal aktörler olarak yerindelik/uygunluk mantığı içinde hareket etmelerine vurgu yapmışlardır” (Rumelili, 2015:169). Bir başka açıdan Hopf’un da (1998:172) belirttiği gibi “İnşacılık/Yapılandırmacılık, uluslararası ilişkiler teorisindeki anarşinin anlamı ve güç dengesi, devlet kimliği ve çıkarları arasındaki ilişki, gücün detaylandırılması ve dünya siyasetindeki değişim beklentileri dâhil olmak üzere bir dizi ana temaya ilişkin alternatif anlayışlar sunar”. Finnemore & Sikkink’e (2001:391) göre İnşacılık/yapılandırmacılık, “insan bilincinin sosyal yaşamdaki rolüyle ilgilenen toplumsal bir yaklaşımdır. İnsan etkileşiminin sadece maddi faktörler tarafından değil; öncelikle düşünsel faktörler tarafından şekillendirildiğini iddia eder. En önemli düşünsel etmenler bireylere indirgenemeyen, yaygın olarak paylaşılan veya ‘öznelerarası’ inançlardır. Bu paylaşılan inançlar, amaçlı aktörlerin çıkarlarını oluşturmaktadır”. İnşacılık; düşünce, norm/kural, bilgi ve kültürün siyasal alandaki yansımalarını tartışmaya açar ve söz konusu bu faktörlerin toplumsal yapıya olan tesirini analiz eder. “Anlamlı davranış veya eylem, yalnızca öznelerarası bir sosyal bağlamda mümkündür. Aktörler, normlar ve uygulamalar aracılığıyla başkalarıyla olan ilişkilerini ve anlayışlarını geliştirirler. Normların yokluğunda, güç uygulamaları veya eylemler anlamdan yoksun olacaktır” (Hopf, 1998:173). Bir başka tanım ise Adler tarafından yapılmaktadır.

Adler'e (1997:322) göre İnşacılık/Yapılandırmacılık, "maddi dünyanın insan eylemi ve etkileşimiyle şekillendiği ve şekillendirildiği tarzın, maddi dünyanın dinamik normatif ve epistemik yorumlarına bağlı olduğu görüşüdür".

İNŞACILIK, "bütünleştirici teorisyenlerin cemaat oluşumuyla ilgili endişelerinin devlet merkezli bir perspektiften nasıl ele alınabileceğini ve devlet merkezli bir bakış açısının nasıl eleştirel bir dünya siyaseti teorisi haline getirilebileceğini gösterir" (Wendt, 1994). Bu anlamda küresel siyasete yön veren kimlikler ve çıkarların dinamik bir yapısı vardır. Nitekim devletler de uluslararası sistemin yapısal teorisini ele alırken, kimliklerin sosyal yapılar tarafından inşa edildiğini kabul etmektedir. Böylelikle İnşacı yaklaşım, kimliğin ilişki boyutunu vurgulayarak, toplum özelinde, kimliklerin sosyal inşasına odaklanmakta ve kimlik üzerinden dış politika ile farklı etkileşimler kurulabilmektedir. Warnaar'ın (2013) da ifade ettiği gibi, *İNŞACILIK* "sadece belirli norm ve beklentilerin belirli kimliklere eklenmesiyle değil; aynı zamanda tehditlerin veya müttefiklerin belirlenmesinde de ilişki kurmaktadır. İnşacılık geleneği bağlamında benzerliğe dayalı mekanizmalar kadar farklılığa dayalı mekanizmalar da önemlidir. İran kimliği bu tanımlamaya uygun bir kurulumu ifade eder. Çünkü resmi söylem hem İran'ı bir gruptan ayırır hem de kimliğini yeniden şekillendirmek ve pekiştirmek için başka bir grupla özdeşleştirir". Bu nedenle İran özelinde, kimlik kavramı üzerinden inşa edilen "Şii geleneğin" belirli çıkarların kazanılmasında nasıl işlevselleştirildiğine ilişkin bağlantıyı çözümlenmek, aynı zamanda İnşacılık kurulumunun anlaşılması açısından da önemli bir gerekliliktir. Zira uluslararası ilişkilerde kabul gören bir düşünce geleneği olan İnşacılık, siyasi aktörlerin söylemlerinde ve izledikleri dış politikalarda bağlayıcı bir siyasal bağlam oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma İran'ın odağa ele alındığı bir kuramsal ve kavramsal çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Şii Hilali kavramı ve *İNŞACILIK* yaklaşımı, bu çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda İran'ın özellikle Arap yarımadasını çevreleyen çok boyutlu *Şii Hilali* stratejisinin nüvesinde esasen, demografi üzerinden yürütülen sosyokültürel ve politik bir kurulumun tasarımı vardır. İnşa edilmek istenilen bu çok boyutlu kurulumun arka planında İran'ın bölgesel politikalarının gelişiminde "Şii" geleneğinin stratejik tasarımı vardır. *Şii Hilali* olarak tanımlanan bu stratejik tasarım, bizzat İran'a karşı konum alan Batılı çevreler ve özellikle Basra körfezindeki [Sünni öğretiyeye göre yönetimi tanzim eden] müttefikler tarafından dillendirilmektedir.

Şii Hilali söylemi yakın bir zaman diliminde ortaya çıkmıştır. Bu söylemi ilk defa Ürdün Kralı II. Abdullah, Washington Post'a 2004 yılında verdiği röportajda kullanmıştır (Wright & Baker, 2004). Bu söylem 2004 Irak seçimleri, İsrail-Filistin ile ABD ve Arap ilişkilerinin değerlendirildiği röportajda yer almıştır. Buna göre *Şii Hilali* kavramı, İran merkezli ve öncelikle Arap yarım adasını domine etme stratejisini içeren bir siyasal kurulumun yapısal kodlarını ifade etmektedir. Hedeflenen bu teritoryanın kuzey kanadı Irak, Suriye ve Lübnan; güney kanadı ise körfez ülkelerinin yanı sıra Arap yarımadasının güney kıyısında yer alan Umman ve Yemen'e kadar uzanmaktadır. Irak ise hedeflenen bu teritoryanın kuzey ve güney kanatlarının düğümlendiği kesişim alanını temsil etmektedir. İşte, gelişkin Batı ve körfez ülkelerini teyakkuza geçiren şey, İran'ın çok boyutlu Şii gelenek üzerinden Arap yarımadasındaki teritoryal yayılımını giderek arttırmasıdır. Bu durum, çok boyutlu yapısal bir gelenek olarak *Şii* kimliği üzerinden İran'ın bölgedeki yayılcı faaliyetlerinin artması, bir diyalektik kurulum olarak, karşıt ülke- Batılı ve Sünni yapıların dezavantajlı duruma düşmeleri anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle İran'ın bölgedeki artan gücü ve yayılım alanı, Sünni yapılanmalar ve rejimler için bir tehdit unsuru olarak anlaşılmaktadır. Tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, küresel ölçekte ve karşıt bloklar arasında yürütülen bilişsel ve duyuşsal (psikolojik) inşalarla, kitleler belirli bir kurulumu uygun olarak yönlendirilmekte ve yönetilmektedir. Özetle, toplumun ideolojik kurulumu anlamına gelen *İNŞACILIK* kavramı, İran rejiminin *Şii* gelenek ve kültürel kimliği üzerinden yürüttüğü bölgesel ölçekli sosyopolitik kurulumlar da bu ekseninde *İNŞACILIK* yaklaşımı bağlamında değerlendirilebilir.

İran'ın hem Suriye krizindeki rolüne ve ikili ittifakın arka planına hem de Batı ve müttefiklerinin dillendirdiği *Şii Hilali* söylemine yönelik tartışmalar, *İNŞACILIK* yaklaşımın temel kurulumuna altlık oluşturmaktadır. Çünkü Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünya siyasetine yön veren ve uluslararası ilişkilerde önemli bir varlık gösteren güçlü ittifakların parçalandığı ve çok kutuplu örgütlenmelerin öne çıktığı yeni bir küresel düzen ortaya çıktı. Bu duruma bağlı olarak hem sosyal bilimlerde hem de uluslararası ilişkilerde kimlik, kültür ve din temelli unsurların küresel güç dengeleri özelinde siyasal alana yönelik etkileri araştırılmış ve İnşacı yaklaşımlarla

ilgili kurumlar çözümlenmiştir. “Dış politika ve uluslararası ilişkilere dair inşacı çalışmalar, epistemolojik olarak çeşitlidir; ancak dış politika inşası için en önemli unsur dünyanın sosyal olarak inşa edildiğine dair ontolojik varsayımdır. Uluslararası ilişkilerde *İnşacılık*, ideolojileri (tehdit algıları, kimlik ve normlar dâhil) insan eylemi yoluyla yeniden üretilen sosyal yapıların bir başlangıç noktası olarak ele almaktadır” (Warnaar, 2013). Devletlerin değişen eylemlerine, kimliklerine ve çıkarlarına odaklanan *İnşacılık*; uluslararası ilişkilerin doğasının belirlenmesinde önemli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Özellikle 1990’ların sonu ve 2000’li yılların başında uluslararası ilişkiler literatüründe etkisini göstermiş ve devletlerin dış politikasında önemli bir yaklaşım olarak öne çıkmıştır (Walt, 1998; Weber, 2010; Küçük, 2009). Söylemin inançları ve ilgi alanlarını yansıtır ve şekillendirir; aynı zamanda kabul edilen davranış normlarını belirler.

3. İRAN - SURIYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSELLİĞİ ÜZERİNE

İran tarihsel olarak etnik, kültürel ve sosyal yapısıyla Ortadoğu ve Orta Asya’da her zaman ciddi politik bir güç olduğu gibi bölgesel ilişkilerin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamaya devam eden bir güçtür (Peköz, 2015). Bu bağlamda İran - Suriye arasındaki ilişkiler, özellikle son kırk (40) yılı aşkın bir süredir devam eden yakın ittifak, 1979 Devrimi’nden sonra, bölgede var olan en uzun soluklu ittifaktır. Suriye - İran ittifakı, Fuller’in de (2017) ifade ettiği gibi “Ortadoğu’daki en kıdemli ve en kalıcı jeopolitik ittifaklardan biridir; uzun dönemde kolayca örselenmeyecek oldukça sağlam uzun ömürlü bir jeopolitik temele dayanmaktadır”. ‘İslami’ bir rejimi benimseyen İran ile ‘Laik’ bir siyasal sistemi benimseyen Suriye’nin, iki farklı yönetim sistemine rağmen bu birlikteliğinin altında yatan sebeplerin çok boyutlu olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla Suriye ve İran arasındaki ilişkilerin temelini sadece kültürel (Şiilik) bir olgu ile yüklemek son derece yanıltıcıdır. Bu kültürel boyutun yanında bölgedeki politik, ekonomik ve askeri çıkarlar ile geçmişteki ikili ilişkiler de dikkate alınmalıdır. Goodarzi (2013)⁴, iki ülke arasındaki ittifakın tarihsel bağlamını analiz ederek ve yedi (7) aşamaya ayırarak çözümlenmektedir.

Birinci Aşama: Her ne kadar iki ülke arasında politik bağlar 1979 İran Devrimi’nden sonra kuvvetlenmiş olsa da 1979 öncesi Şah dönemine kadar da götürülebilmektedir. Batı yanlısı ve muhafazakâr İran Şahı’nın 1979’da devrilmesi, dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız el Esad hükümeti tarafından olumlu karşılanmış ve yeni rejimle samimi ilişkiler kurulmuştur. Yaşanan gelişmeleri Goodarzi (2013) şu şekilde belirtmektedir.

“Suriye, Şah sonrası Mehdi Bezirgân Devrim Hükümeti’ni tanıyan ilk Arap ülkesi, küresel anlamda ise Sovyetler Birliği ve Pakistan’dan sonra da üçüncü ülke olmuştur. 1979-1980 yıllarında Suriye-İrak ile İran-İrak ilişkilerinin bozulması, Suriye-İran ilişkilerini güçlendirmiştir. Suriye, diplomatik cephede de 1980 Amman Zirvesi’nde İran’a karşı birleşik bir Arap Cephesi’nin kurulmasını engellemiştir”.

İran ile Irak arasında 22 Eylül 1980 tarihinde başlayıp, 20 Ağustos 1988’de sona eren 8 yıllık savaşta, İran’ın Ortadoğu’daki tek ve güçlü destekçisi Suriye olmuştur. İki ülke arasındaki bu yakınlaşma, resmi bir ittifaka dönüşmüş ve karşılıklı askeri/teçhizat yardımıyla devam etmiştir.

İkinci Aşama: İran ile Suriye ilişkileri 1982-1985 yılları arasında zirve olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde iki ülke arasındaki işbirliğinin temel noktası Levant’taki⁵ gelişmelerdir. Özellikle İsrail’in 1980’de Lübnan’a saldırması ile iki ülke arasındaki dostluk ve ittifak iyice pekişmiştir. Lübnan’da askeri bir varlığı bulunan Suriye’nin, Lübnan’ın güneyinde İsrail’e karşı mücadele eden Şii grupları desteklemesi ve İran’ın Devrim Muhafızları’nın da Lübnan’a geçişini sağlamasıyla bu ittifak daha da güçlenmiştir (Sinkaya, 2011). İran, 1979 Devrimi’nden sonra dış politikasında bambaşka bir rol üstlenmiştir. Şah dönemindeki ABD hayranlığının sona ermesi, İran’da devrimden sonra sosyalist düşüncenin bir sonraki rotasının Sovyetler olacağı düşüncesi

⁴ İran - Suriye ittifakını ortaya koyan bu aşamalar Goodarzi (2013)’den yararlanılarak yapılandırılmıştır.

⁵ “Levant” etimolojik olarak “doğu” anlamına gelmekte olup, İngilizlerin “Ortadoğu” sözcüğünü türetmesine benzer bir yaklaşımla, “Akdeniz’in doğusunu” betimlemek amacıyla kullanılmıştır. Batıda Akdeniz, doğuda ise Mezopotamya ile sınırlandırılan Levant bölgesi, günümüz ülkelerinden Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Filistin ve Mısır’ı kapsamaktadır (Ediger vd., 2012:74).

hâkim olmuştur. Ancak, İran, Suriye ile ittifakı üzerinden Levant'taki derinliğini sağlama almıştır. Korkmaz (2015), İran'ın bu aşamadaki politikasını şu sözlerle ifade etmektedir:

"İran, "Ne Doğu Ne Batı, Yalnız İslam" sloganıyla bambaşka bir rotaya evrilmiştir... Çift kutuplu dünyada iki tarafa da angaje olmayan, kendine özgü bir dünya siyaseti izlemeyi hedefleyen yeni rejim, Ortadoğu'da birincil öncelik olarak Körfez hâkimiyetini pekiştirecek ittifaklara yönelmiştir. Bu yönelişte kendisine en uygun partner olarak Hafız Esad Suriye'sini bulmuştur... İran ve Suriye'nin bu sarsılmaz ittifakı iki ülkeye Körfez - Levant denklemi üzerinden bir bölgesel hâkimiyet ve stratejik üstünlük kazandırmaktadır".

Üçüncü Aşama: 1985-1988 yılları arasındaki dönem, iki ülke açısından en sorunlu, ama aynı zamanda kalıcı bir ortaklığın temellerinin atıldığı ve bu eksenin uzun vadede kurumsallaştığı dönemdir. Bu aşamada iki müttefikin üzerinde uzlaştığı Levant ve Basra Körfezi'nde, birtakım olumsuzluklar yaşanmıştır. Suriye'nin Lübnan krizindeki başarısızlığı ile İsrail'in Körfez Savaşı'nı sürdürme gayreti, Şam - Tahran bağlantısının zayıflamasına yol açmış ve iki ülkeyi de Lübnan meselesinde rakip duruma düşürmüştür. İran yanlısı Hizbullah ile Suriye yanlısı Emel milisleri arasındaki gerilimler, bu aşamada dikkat çekicidir. Ancak Irak'ın 1980'lerden sonra bölgede güçlenmesi ve Lübnan meselesinde çözüm bulma arayışı, her iki ülkede işbirliğini gerekli hale getirmiştir.

Dördüncü Aşama: İran-Suriye arasındaki ortaklık 1988-1991 yılları arasında da devam etmiş ve bu dönemde özellikle Körfez'de Irak'ın artan gücünün sınırlanması amaçlanmıştır. Arap Birliği Konseyi'nin (Irak, Ürdün, Mısır ve Kuzey Yemen) kurulması ve 1980'lerde karşı eksenin resmileşen bu işbirliği, İran-Suriye işbirliğini de zorunlu kılmıştır. Özellikle 1990-1991 yıllarında Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi, iki ülke arasındaki işbirliğini güçlendirmiştir.

Beşinci Aşama: İran ve Suriye arasındaki olumlu ikili ilişkiler 1979 Devrimi'nden günümüze kadar süreklilik göstermemiştir. 1990'lı yıllarda Suriye'nin Batı ile yakınlaşmaya başlaması, 2003 yılında da ABD'nin Irak işgali sırasında Suriye ve İran'ın farklı çıkarlara odaklanmaları, ikili ilişkilerin zarar görmesine yol açmıştır. Ancak İran ve Suriye arasındaki bu anlaşmazlıklar çok uzun sürmemiştir. 2003 yılından itibaren Batı ile kopan ipler, İran ve Suriye'yi dış politikada tekrar birleştirmiştir. 1991-2003 yılları arasındaki dönemde; Irak'ın 1991 Körfez ihtilafındaki yenilgisi ve aynı yıl Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Suriye-İran iş birliği dört ana sebepten dolayı devam etmiştir (Goodarzi, 2013):

"Birincisi; Sovyetler Birliği'nin kademeli olarak geri çekilmesi ve dağılmasıyla birlikte ABD'nin bölgedeki ve dünyadaki hâkim konumu, Ortadoğu'nun hızla değişen siyasi yapısı karşısında iki ülke siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerinin sürmesini sağlamıştır. İkincisi; Şam, Tahran ile olan bağına Arap-İsrail çatışması ve barış görüşmelerinde çıkarlarını ilerletmek için hayati bir araç olarak görmüştür. Suriye, Hizbullah üzerinde nüfuz etmek ve Hizbullah savaşçılarının 1991-2000 yılları arasında Güney Lübnan'da kendi ilan ettiği güvenlik bölgesinde İsrail güçlerine saldırmayı teşvik ederek hedeflerine ulaşmak için İran'a ihtiyaç duymuştur. Aynı zamanda Golan Tepelerini geri almak için yürütülen barış görüşmelerinde İsrail ve Amerikalılara karşı İran'ın kozunu kullanmıştır. Üçüncüsü; Saddam Hüseyin iktidarda kaldığı sürece başta İran olmak üzere iki müttefik Irak'ın gücünü kontrol altında tutmak için ittifakın sürdürülmesinin gerekli olduğuna inanmıştır. Dördüncüsü; 1991'den başlayarak iki müttefik yurt içinde balistik füze üretme kabiliyeti kazanmak için ortak bir program üstlenmiştir".

Suriye (Arap Milliyetçiliği) ve İran'ın (Pan İslamcı Cumhuriyet) ideolojileri farklılık göstermesine rağmen, bölgesel güç dengeleri ve ABD-İsrail karşıtı politikalar izlemeleri nedeniyle ikili ilişkiler devrimci retorikten ziyade oportünist bir yaklaşıma dayanmaktadır. Daha sarıh bir ifadeyle, iki ülke arasındaki ortaklığın derinleşmesindeki unsur, ortak tehdit algılarında yatmaktadır (Goodarzi, 2006). Barzegar'ın (2008) da ifade ettiği gibi:

"İdeolojik yönelime dayalı bir ittifakın oluşturulması gerçekçi değildir, çünkü böyle bir koalisyondaki hükümetlerin jeopolitik doğası ve mevcut talepleri ile bağdaşmaz. İran-Suriye ilişkilerinde yansıtıldığı gibi, uzmanlar böyle bir ittifakın iktidar seçkinlerinin Şii kökenlerinden ziyade; ABD ve İsrail tarafından ortaya konulduğu üzere, iki tarafın ortak stratejik tehdit algılarına daha fazla bağlı olduğu konusunda hemfikirdir".

Suriye ve İran için İsrail, hayati bir önem taşımakta; Irak ve Lübnan'daki çıkarları açısından da bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Dolayısıyla İran ve Suriye ortak bir tehdide karşı stratejik ve politik hedefleri paylaşmaktadır. Bu nedenle iki ülke de bölgedeki ABD nüfuzunu azaltmak ve dış politikada İsrail tehdidine karşı kendi rejimlerini korumaya yönelik ortak mücadele etme stratejisini benimsemektedir. Suriye ve İran izlediği bu temel stratejik tavırla, bölgesel ve ulusal güvenliği sağlayarak toprak bütünlüklerini garanti altına almayı amaçlamaktadırlar. İki ülke arasındaki stratejik ortaklık diplomatik ve askeri birliktelikle sağlama alınmıştır.

Altıncı Aşama: İran-Suriye arasındaki ittifak 2003-2011 yılları arasında da sürmüştür. ABD önderliğindeki Irak işgali, iki ülkenin işbirliğini arttırmıştır. İran ve Suriye, Saddam Hüseyin'in ABD tarafından devrilmesini memnuniyetle karşılamış; ancak diğer taraftan Bush'un 'teröre karşı savaş'ında bir sonraki hedefin kendileri olacağı endişesini de taşımışlardır. Birkaç yıl boyunca Irak'taki isyan körüklenmiştir. Tahran, Bağdat'taki yeni hükümetin sempatisini kazanmak için Şiiler başta olmak üzere Irak'taki tüm büyük siyasi partiler ve milisler ile yakın ilişkiler kurmuştur (Goodarzi, 2013). Bölgedeki güç dengelerine ve stratejik hesaplara rağmen Suriye ve İran, çıkarlarını korumak amacıyla işbirliğine devam etmişlerdir. "Lübnan'daki Hizbullah gibi bir vekil milis şebekesi inşa etmede siyasi kaldıraç ve askeri kaynakları bir araya getirerek muhaliflerin hırslarını altüst ettiler. Din ve etnik köken gibi ideolojik konulardaki farklılıklarına ve uyuşmazlıklarına rağmen, uzun vadeli rejime özgü hedefleri dışında, bölgesel satranç tahtasında pozisyonlarını zorlamayı başardılar" (Risseeuw, 2018). Dolayısıyla İran ve Suriye'nin bölgedeki çatışmalara ve küresel müdahalelere karşı yarı ittifak kurmalarındaki temel motivasyonu, Ortadoğu'da sürekli değişen güç dengesi oluşturmuştur. Nazemroaya'nın (2017) belirttiği gibi, "Suriye'yi İran'dan koparmak, Şam ve Tahran'ın oluşturduğu Direniş Bloğu'nu gevşetmek, Suriye içindeki yabancı destekli hükümet karşıtı milislerin hedeflerindedir. Şam ve Tahran'da böyle bir bölünme, Ortadoğu'nun stratejik dengelerini ABD ve İsrail lehine değiştirecektir". Bu nedenle "Suriye ve İran, ABD'nin bölgedeki güvenlik düzenine muhalefet etmekte ve bu ittifak ile ortak güçlerin özerkliklerini Batının Ortadoğu'yu yoğun nüfuzuna karşı savunma arzusunu yansıtmaktadır. Bu ortak kaygılar, her iki ülkenin ideolojik farklılıklarını aşarak, ortak bölgesel özerklik vizyonları ve Ortadoğu'ya yabancı nüfuzu azaltmak için nasıl hareket edebileceklerini açıklamaktadır" (Ehteshami&Hinnebusch, 1997; Ahmadian&Mohseni, 2021). Bu gelişmelere ek olarak İran ile Suriye'nin 2006 Lübnan – İsrail Savaşı'ndaki tutumu; Filistin ve Irak'taki çıkarların yakınlaşması dış politikadaki siyasi ittifakı daha da kuvvetlendirmiştir.

Mahmut Ahmedinecad'ın 2005'te Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte dış politikadaki ortak söylem, ikili ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Bu nedenle İran Suriye'yi bölgedeki müttefiki olarak görmüş ve dış politikada Suriye ile ortak hareket etmiştir. "Alevî liderliği ve önemli Şii mabetleri, ideolojik sempati ölçüsüyle stratejik ilişkiyi güçlendirirken, Tahran için Lübnan'daki Hizbullah'a bir kara köprüsü sağlamanın devrimci zorunluluğu ittifakı daha da güçlendirmeye yardımcı olmuştur" (Ansari&Tabrizi, 2016).

Yedinci Aşama: Suriye Ayaklanması ve İran'ın müdahalesinin yer aldığı bu aşama, 2011'den bu yana yaşanan gelişmeleri ele almaktadır. İran, Arap Baharı ayaklanmalarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak farklı tutumlar/politikalar izlemiştir. Batı yanlısı muhafazakâr rejimlerin otoritesine karşı gelen meydan okumalara destek vermiştir. "İran'ın muhafazakâr Batı yanlısı rejimlerin otoritesine büyük ölçüde meydan okuyan gösterilere destek vermesinde, Arap Baharı'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da otoriter rejimlerin yerini İslamcı hükümetlerin aldığı yeni Pan-İslami çağı başlatılacağını güvenle ilan etmesi yatmaktadır" (Goodarzi, 2013). Ancak Suriye meselesinde İran'ın hazırlıksız yakalandığını söylemek mümkündür. İran, başlangıçta Baas rejimine yardım ederek krizden kısa süre zarfında kurtulmasını umut etmiştir. Bu bağlamda İran, Esad rejimine karşı muhalif grupları etkisiz hale getirmek için rejime teknik destek ve askeri uzmanlık sağlayarak Esad'ın muhalifleri ezme çabalarını kararlıkla desteklemiştir. Hem bölgesel hem de küresel aktörleri içeren bir vekâlet savaşına dönen Suriye savaşında; Türkiye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Körfez Arap ülkeleri Suriye muhalefetine maddi ve manevi desteği sağlamaya başlamıştır. Bu gelişmelere karşılık İran, Hizbullah ve Irak; Esad rejimini desteklemiştir.

4. İRAN DIŞ POLİTİKASININ SURIYE KRİZİ'NE YÖNELİK YANSIMALARI

İran'ın dış politikası araştırılırken, rehber Ayetullah'ın rolüne ve İran'ın dış politikasının karar mekanizmasındaki etkisine odaklanmak son derece önemlidir. Dolayısıyla İran'ın yakın tarihini iki temel noktada ele almak mümkündür. *Birincisi; Şiilik*, İran'ın dini ve kültürel yapısı için ayrılmaz bir bütündür. *İkincisi* ise, İran'ın siyasi yapısını elinde bulunduran ulema sınıfı, yani önde gelen dini âlimlerdir. Bu iki temel unsur, İran'ın politik yapısını şekillendirmektedir. Moazami'nin (2018) ifade ettiği gibi:

"İran'da devlet oluşumu tarihinin neredeyse her aşamasında kurumsal karakteri, doktrini ve pratikteki değişimler de dâhil olmak üzere dini alanın gelişimiyle örtüşen benzer bir aşama mevcuttur. Ulemanın ayrı egemen bir güç olarak dini alanda birtakım eklemelenmiş hedeflerle oluşumu merkezileşmiş, askerileşmiş ve bürokratik Pehlevi devletinin oluşumu ile eş zamanlı olarak 1979 Devrimi'ne giden yarım asırlık sürede gerçekleşmiştir. Bu dönemde siyasi iktidarın yapısı, kurumsal dinin yapısı gibi merkezileşmiş ve modernleşmiştir. Şii ulema, önemli bir kurumsal mevcudiyeti olmayan dağılmış dini ve sosyopolitik bir güçten resmîleşmiş bir hiyerarşisi, güçlü eğitim araçları ve geniş etkili siyasi ve dini ağı olan kuvvetli, örgütlü bir yapıya dönüşmüştür".

İran'ın dış politikasına yönelik analizler genellikle mezhepsel açıdan yapılmaktadır. El Berni'nin (2018:117) ifade ettiği gibi kimi araştırmacılara göre İran, bir İslam Cumhuriyeti olarak devrim ihracı altında Müslüman dünyasına hâkim olmayı ve Şii ideolojisini Sünni ülkelere yaymayı hedeflemektedir. Mevcut Suriye Savaşının, İran'ın dini hedeflerini Ortadoğu'da gerçekleştirmesine hizmet ettiğini öne sürmektedirler. Öte yandan bazıları da İran'ın Suriye Savaşında dini kimliklere vurgu yapmasının sadece bir retorik olduğunu, İran'ın Suriye savaşında rejimin hayatta kalmasını ve bölgedeki ittifaklarını güvence altına almak için stratejik hesapları olduğunu belirtmektedirler. Söz konusu farklı yaklaşımlar, İran'ın dış politikasının ortaya konmasında birtakım zorluklar ortaya çıkarmaktadır.

İran, köklü bir devlet geleneğine sahiptir ve tarihsel olarak da bunu kanıtlamıştır. Bu bağlamda İran'ın dış politikası 1979 Devrimi'nin öncesi ve sonrası olarak değerlendirilebilir. Devrim öncesi dönemde, İran'ın I. (Rusya ve İngiltere) ve II. (Sovyetler, İngiltere, ABD) Dünya Savaşları'nda uğradığı işgaller ve bunun doğal sonucu olarak millî duyguların harekete geçişi üzerinde durulması elzem bir noktadır. Ülke yönetiminde de yaşanan iç çekişmeler, Batı'nın müdahaleleri ve ABD'nin tavrı üzerinden de bu dönemi değerlendirmek mümkündür. Devrim sonrası dönem ise, günümüz İran dış politikasının kırılma noktası ve asıl belirleyicisidir. Devrimle birlikte köklü devlet tecrübesi, politik istikrarın sağlanmasında önemli bir unsurdur. Korkmaz'a (2015) göre, "İran'ın dış politika yapım süreci incelenirken, konjonktürel unsurlar kadar engin tarihi devlet tecrübesinin oluşturduğu, kendi içinde tutarlı ve istikrarlı bir politik refleksin karar alma mekanizmalarında etkin bir belirleyen konumunda olduğunu söyleyebiliriz".

İran'ın dış politikasının temelini emperyal ve kapitalist ülkelere karşı duyulan güvensizliğe bağlamak mümkündür. Bu görüş İran'ın 1979 İslam Devrimi'nin de ana noktasını oluşturmaktadır. Haji-Yousefi'a (2009:121) göre:

"Irak'ın 1980'de İran'ı saldırması ve 8 yıl süren savaşta BM Güvenlik Konseyi'nin de bu saldırıyı uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olarak görmemesi, İran'ın izlediği dış politikanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin Irak kuvvetlerinin İran'dan geri çekilme çağrısını iki yıldan uzun bir süre içinde yapması, diğer taraftan da Irak'ın Kuveyt'i işgalinde ise Irak'a kuvvetlerini derhal ve koşulsuz geri çekme çağrısında bulunulması, İran'a yönelik haksız tutumu ortaya çıkarmaktadır".

İran bölgede cereyan eden her türlü kaosta kendi kendine güvenmeyi bir ilke olarak kabullenmiş, Batı'nın ve Batı ile hareket eden liderlerin müdahalelerine önlem almaya çalışmıştır. Yaşanan bu gelişmeler İran'ın dış politikasının şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir. Haji-Yousefi (2009), İran'ın bu davranışını, onu çevreleyen uluslararası çevrelere yönelik bir sonuç ve tepki olarak bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, İran dış politikasının önceliği, dış etkiyi ve müdahaleyi ortadan kaldırmaktır. Bu anlamda Arap Baharı ile Suriye'nin baskı altına alınması ve rejimin devrilmesiyle sonuçlanabilecek bu kalkışmanın gereği olarak İran, Suriye yönetimine olan desteğini her fırsatta dile getirmiştir.

Anti-emperyalist politika ve söylem, İran'ın devrim sonrası dış politikasını şekillendiren ana unsurlardır. İran Ortadoğu'nun sürekli değişen jeopolitik arenasında gücünü gittikçe hissettiren bir ülke konumundadır. Bölgesel politikaları, jeopolitik gerçeklik ve ideolojik tasarımlarına dayanmaktadır. Dahası, İran'ın bölgedeki varlığı, ABD birliklerinin bölgeye gelmesinden sonra ortaya çıkan güvenlik tehditlerine yanıt olarak dost Şii hükümetlerle ittifak kurma ihtiyacının bir sonucudur. Dolayısıyla yayılmacılıktan öte, savunmacıdır (Bargezar, 2008). Özellikle 1980'lerde Körfez monarşileri ile Saddam Hüseyin önderliğindeki savaşta yalnız kalan İran, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Irak ve Afganistan'a saldırmasıyla emperyal güçlerin bölgedeki stratejik tehdidini derinden hissetmiştir. Dabashi'nin (2008) de ifade ettiği gibi "İran- Irak Savaşı'nın ve onun etrafında gelişen çığır açıcı olayların, bölgenin jeopolitiğini dönüşsüz biçimde değiştirdiğini ve 11 Eylül öncesinde ve sonrasında vuku bulan olayların çoğunun habercisi olduğu öne sürülebilir". Bu nedenle İran'ın olası bir dış müdahaleye karşı stratejik önlemler alması, Ortadoğu'daki kaosu fitilini ateşleyen güçlere ve bölgesel temsilcilerine karşı Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'daki güçlerle yakın ilişkiler kurmuş ve bu güçlere askeri destek sağlamıştır. Ma'oz (2007) da bu durumu destekler mahiyette şu ifadelerde bulunmaktadır:

"İslami İran'ın 1980'lerin başından beri hala güçlü olan ilk büyük ittifakları, yalnızca yarı-Şii ve ideolojik olarak laik yapı tarafından yönetilen bir devlet olan Suriye ve militan bir Şii olan Lübnan'daki hareket Hizbullah ile olmuştur. Bu ittifakın kaynağı Şiilik değil, ortak "İslam düşmanları"dır. Bu ittifakın üç unsurundan her biri, İran, Hizbullah ve Suriye, ortak "düşmana" karşı operasyonlarda diğerine yardım etmiştir".

İran, Ortadoğu siyasetinin etkin bir gücü olarak, Batı ve İsrail karşıtı söylemi, Filistin yanlısı tutumu sayesinde, bölgedeki toplumsal gruplar, örgütler ve bazı liderler ile belirgin oranda uyumlu görünmektedir. Bu durum, ABD'nin bölgedeki müttefiklerinden Suudi Arabistan ve Ürdün için bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. İran'ın yürüttüğü bu stratejinin temelini, Posch'ın (2017) ifade ettiği gibi:

"Batı unsurunun azaltılması, Basra Körfezi'nde baskın güç haline gelmesi ve bu durumun korunması, Levant bölgesinde güçlü bir nüfuz zemininin oluşturulması, hepsinden öte de Suudi Arabistan ile rekabette başarılı olunması oluşturmaktadır. İran'ın bölgedeki bu jeopolitik vizyonu, Batı ve Batı'nın müttefiklerinin güvenliği ve hedefleri açısından tehdit oluşturmaktadır. Doğal olarak Batı'nın da bölgeye yönelik hedefleri göz önünde bulundurulduğunda İranlı yöneticilerin tüm politik ve ideolojik seçenekleri pragmatist bir anlayışla kullanacağı unutulmamalıdır. İran rejiminin ayakta kalması ve Irak ile Afganistan'da olduğu gibi İran'a bir askeri saldırı düzenlenmesinin engellenmesi gibi 'elde edilmesi makul çıkarılara' odaklanma politikası, bir oto-kontrol veya 'temkinli provokasyon' mantığı ortaya çıkarmıştır".

İran temel çıkarlarını korumak adına kararlı bir şekilde yürüttüğü politikalarını sürdürmektedir. İran'ın Suriye ile kurduğu ittifak ilişkisi, İran'ın hem bölgesel gücünü arttırmakta hem de bölgedeki statüsüne aracılık etmektedir. Bu anlamda İran'ın amacı; ABD hegemonyasını dizginlemek, diğer bölgesel güçleri dengelemek ve caydırmak, İsrail'le savaşmak ve belki de bölgesel petrol kaynakları üzerinde kontrol uygulamak gibi temel stratejik çıkarlarını ilerletmektir (Ma'oz, 2007).

İran, bölgesel ölçekte, tehdit olarak algıladığı tarihi ve politik gelişmeleri, stratejik müttefiki olan Suriye'nin emperyal müdahalelerle çökmesi, İran'ı bölgede yalnızlaştıracak ve savunma stratejisini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle hareket etmiştir. İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Amiral Ali Şemhani, İran'da yayımlanan üç aylık dış politika dergisi olan Tahran'a (YDH, 2017) verdiği röportajda İran'ın Suriye'yi desteklemesinin temel nedenlerini şu şekilde değerlendirmiştir:

"Birincisi, Suriye Siyonist rejimle mücadelede Direniş Cephesi'nin ileri hattında bulunmaktadır. İşgalci rejimle mücadelesinden hiç vazgeçmeyen Filistin'in en önemli destekçisidir. İkincisi, Amerika ve gerici Arap rejimlerinin baskısı altında kalan Suriye'nin Direniş Hattı'ndan ayrılmaya zorlanması, İran'a ve Direniş Cephesi'ne yardım etmek yerine Hizbullah'ı dizginleme konusunda işbirliği yapması istenmiştir. Üçüncüsü, Suriye'nin bu taleplere karşılık vermemesi ve İran'ın Irak ile sekiz yıllık savaşında Suriye tarafından desteklenmiş olmasıdır".

İran açısından Suriye'yi desteklemek, Batılı ülkelerle Arap ülkelerinin liderlerinin Suriye'yi Direniş Cephesinden ayırmak hedefiyle yaptığı baskılara karşı İran Direniş Cephesini koruma stratejisidir. Dolayısıyla Suriye Batılı ve Siyonist baskılara ve bölgesel temsilciler tarafından desteklenen çeşitli etnik-ulusal

yapılanmalarının yanı sıra, terör örgütlerinin saldırılarına maruziyetini bertaraf etmek için İran tarafından desteklenmektedir. Sinkaya'nın (2017) da ifade ettiği gibi; "Esad yönetimindeki Suriye, sadece İran'ın bir müttefiki olarak değil; aynı zamanda İran'ın savunma stratejisine 'stratejik derinlik' kazandırması açısından son derece değerlidir".

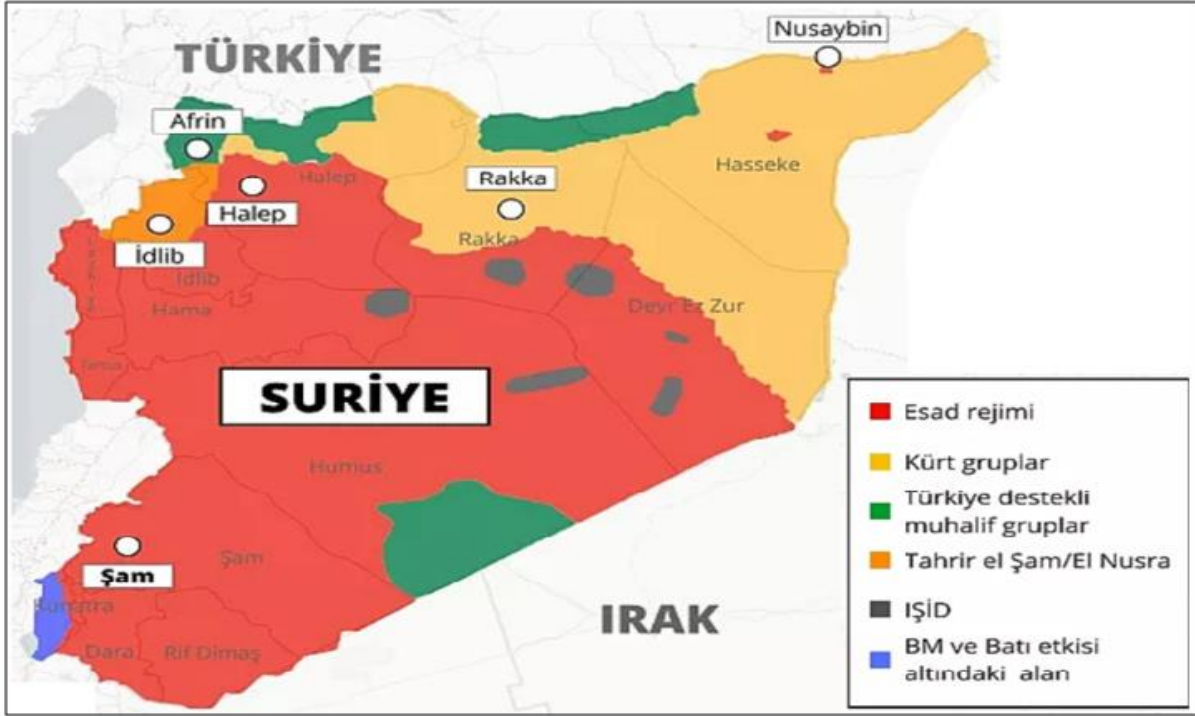
"İran'ın Arap Baharına yüklediği anlam ve değişim süreci karşısında izlediği siyaset, rejimi sınırladığı gibi ona fırsatlar da sunan jeopolitik ve toplumsal bağlam ile yakından ilgilidir" (Şen, 2012). Bu bağlamda ulusal önceliğini güvenlik, toprak bütünlüğü ve ulusal prestij oluşturmuştur. Sürece ilişkin strateji ve politikalarını Şii jeopolitiğini de dikkate alarak yürütmüştür. Bölgedeki ayaklanmalar sonucunda ABD yanlısı yönetimlerin devrilmesi, ABD askerinin Irak'tan çekilmesi ve Ortadoğu'da oluşan jeopolitik güç boşluğunun İran tarafından doldurulmasına zemin hazırlamıştır. Doğal olarak İsrail ve ABD karşıtı siyasi söylem, İran'ın İslam jeopolitiğindeki gücünü arttırmış ve Şii jeopolitiği ekseninde de önemli avantajlar sağlamıştır. Dolayısıyla İran'ın Suriye üzerinde gücünü etkin bir şekilde kullanabilmesi ve Esad rejiminin devamlılığını sağlaması için büyük çaba sarf ettiğinin de göz önünde bulundurulması önemlidir.

İran'ın Suriye Krizi'nde kontrol edici güç olma arayışı Suriye ile ittifakı güçlendirmiştir. Bölgenin istikrarı ve İran'ın güvenliği, Suriye gibi önemli bir müttefikin devamlılığından geçmektedir. Dolayısıyla Suudi Arabistan ve Ürdün gibi güçler için Suriye'ye yönelik her müdahale İran'ın gücünün kırılması anlamını taşımaktadır. Buna karşılık İran bu durumu göz önünde bulundurarak Suriye'ye her türlü desteği vermekte ve aynı zamanda olası rejim değişikliğini şiddetle reddetmektedir. İran, "Suriye'nin Esad yanlısı paramiliter örgütlerini doğrudan desteklemiştir. İran'ın vekilleri ve bölgesel ortakları; Lübnan Hizbullah'ı ve Iraklı Şii grupları daha önemli bir savaş rolü üstlenmişlerdir" (Fulton vd., 2013). Özellikle silahlı çatışmaların yoğunlaştığı ve rejim güçlerinin muhalif güçler karşısında zayıf kaldığı durumlarda, İran destekli güçlerin ve Hizbullah'ın meydana getirdiği Şii milis kuvvetleri devreye girmekte, ayrıca ABD ve İsrail destekli saldırılar karşısında da kontrol edici güç işlevi görmektedir. Ayrıca ülkenin kuzeyindeki ABD destekli Kürt siyasal hareketleri de bölgedeki önemli aktörlerdendir. Suriye krizinden önce yaklaşık 3 milyon nüfusa sahip olan Suriye'deki Kürtler, Suriye'de varlığı unutulmuş bir halktı. Michael Gunter (2014) geçtiğimiz yüzyılda Suriye'deki Kürtlerin birbirini izleyen hükümetlerce sömürüldüğünü ve marjinalleştirildiğini ileri sürmektedir: O'na göre, önce 1918'e kadar Osmanlı İmparatorluğu, ardından 1946'ya kadar Fransızlar ve son olarak bağımsızlığını kazanan Suriyeli Araplar bu durumun yaşanmasında pay sahibi olmuşlardır. Sirwan Kajjo (2020) da Kürtlerin kültürel ve siyasi haklarının reddedildiğini ve görece zengin kaynaklara sahip bölgelerinin de yıllarca ihmal edildiğini ifade etmektedir. Özellikle 25 Eylül 2017'de Irak özerk Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından yapılan bağımsızlık referandumunun (%92,73'ü evet, %7,27 hayır) hem bölgesel (İran, Türkiye, Irak) hem de küresel güçler (ABD ve Rusya) tarafından olumsuz karşılanması, dikkatleri yeniden özerkliğini ilan eden Suriye'deki Kürtlere çevirmiştir.

2011'de başlayan Suriye (iç) savaşı sonrasında ülke *de facto* olarak üç ayrı bölgeye ayrıldı (Şekil 1). Ülkenin kuzey ve doğusunda, kabaca Fırat nehrinin doğusunda, Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgede PYD (Demokratik Birlik Partisi) /YPG (Halk Koruma Birlikleri)'nin; kuzey batıda, İdlib ve yakın çevresi Tahrir el Şam ve El Nusra'nın, Türkiye sınırında yer alan bölgeler Türkiye destekli Suriye Milli Ordusu'nun (SMO) ve ülkenin geri kalan kısmı ise Suriye Baas rejiminin kontrolü altındadır (bak: Yıldız, 2017:197).

Peköz'ün de (2015:144) ifade ettiği gibi "uluslararası küresel kapitalist güçler, belirledikleri Ortadoğu stratejisini uygularken; PKK, PYD, Hizbullah, Hamas gibi toplumsal dinamikleri temsil eden siyasi hareketleri hesaba katmak zorunda olduklarını bilmektedirler". Söz konusu bu toplumsal hareketler, devletlerin iç ilişkileri ve bölgesel politikaları üzerinde önemli bir role sahip olmaktadır. Bu anlamda bölgedeki ilişkilerin son derece grift olduğu da bilinen bir gerçektir. Büyük oyun kurucuların yanı sıra bölgesel aktörlerin de farklı işbirliği ve politikaları hayata geçirdikleri görülmektedir. Örneğin Türkiye'nin desteklediği ve eğitip donattığı (SMO)'nun meydana getirdiği örgütler ve HTŞ (Heyetü Tahriru's Şam); ABD'nin YPG; Rusya'nın Baas rejimi ve İran'ın da Hizbullah ve Şii milis güçlerine verdiği destek ve askeri-lojistik-operasyonel ilişkiler, bölgedeki durumun daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Rusya ve İran Baas/Esad rejimine destek vermektedir. Küresel ve bölgesel güç olan bu iki ülke, özellikle İdlib bölgesindeki HTŞ, Ahrar-ü Şam vs. ile mücadele için YPG'nin öncülüğünü yaptığı Suriye Demokratik Güçleri'ne (SDG) karşı çıkmamakla birlikte, pragmatik bir

stratejiyle bölgesel denklemin hassasiyetlerini gözeterak yakın da durmadıkları görülmektedir. Ayrıca İran'ın YPG'ye ilişkin stratejik yaklaşımı, Suriye'nin toprak bütünlüğünden ve siyasal birliğinden yana bir perspektif üzerinden değerlendirdiği söylenebilir. İŞİD ile olan mücadeleden başarı ile çıkan SDG, bölgede başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin en fazla askeri ve lojistik destekte buldukları bir yapılanmadır. Diğer taraftan SMO bünyesindeki grupların ve HTŞ'nin kontrolünde bulunan özellikle kuzeybatıda (Afrin gibi), Kürtlerin yoğun yaşadığı alanlarda demografik yapıyı değiştirmeye yönelik faaliyetleri, bir yandan bölgedeki kaotik durumun derinleşmesine neden olurken diğer taraftan uzun yıllara yayılacak sosyopolitik sorunlara yol açması da kaçınılmazdır.

Şekil 1- Suriye'de hangi bölge kimin kontrolünde?, (Euronews, 2022).

Figure 1- Who controls which region in Syria?, (Euronews, 2022).

İran, Suriye'de Esad rejimine karşı yürütülen ayaklanmayı iç dinamiklerin harekete geçmesi olarak değil, "direniş eksenini" ile düşmanları arasında bir mücadele olarak görmektedir (Cave 2012'den akt. Bingöl, 2013, Azizi, 2019). Sinkaya'nın (2017) da ifade ettiği gibi, özellikle Ayetullah Hamaney, yakın çevresi ve Devrim Muhafızları Suriye'deki gelişmeleri İran-ABD karşıtlığı ve 'direniş eksenini' çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu söylem, bir yanıyla İran kamuoyunun Suriye politikasına ikna edilmesi, İran'ın beşeri ve iktisadi kaynaklarının bu uğurda harcanmasının meşrulaştırılması açısından da ideolojik bir işlev görmektedir.

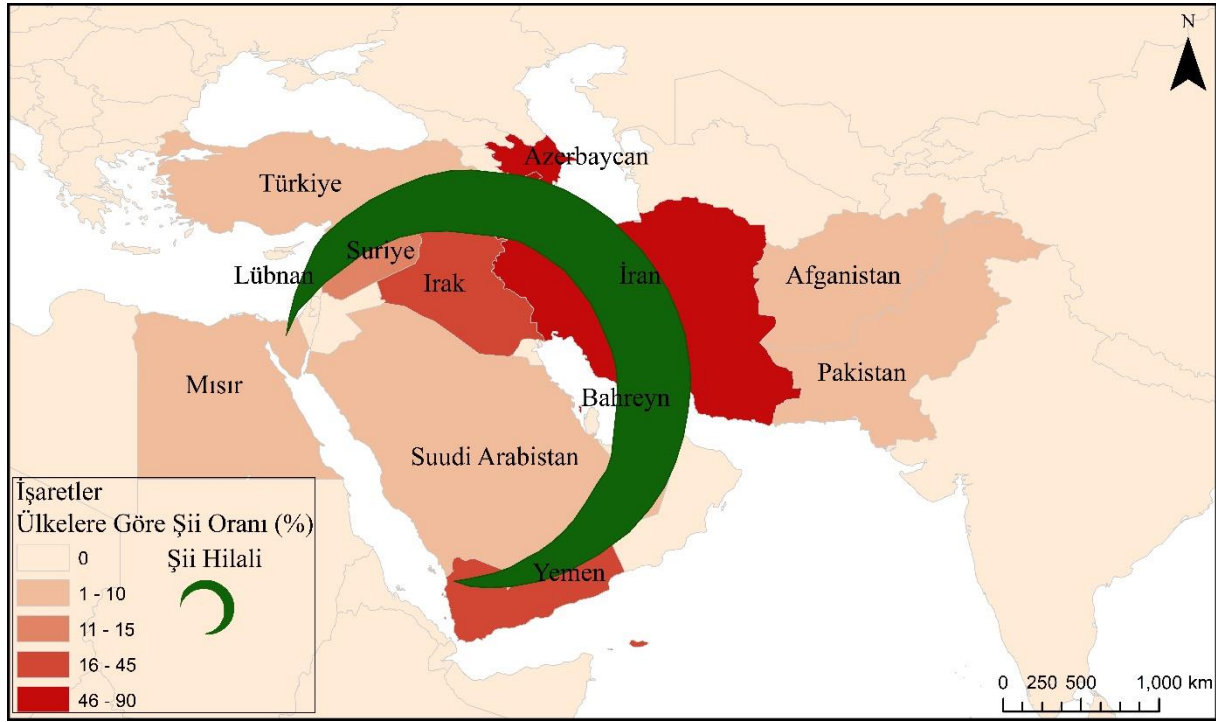
Sonuç olarak İran, Suriye savaşının aktif bir paydaşı olmuş ve Suriye ordusu ile birlikte binlerce devrim muhafızıyla özellikle Batı tasarımı çeşitli dinci radikal gruplara karşı savaşmıştır. İran için Suriye'deki gelişmeler çok stratejiktir. Esad rejiminin düşmesinin politik sonuçları, İran için son derece sarsıcı olmanın yanı sıra, küresel güçlerin İran'ı yeniden dizayn etmelerinin de önünü açacaktır. Bu nedenle İran, Suriye Krizi'ni kendi iç meselesi olarak görmüş, yaşanan tüm gelişmelerde adeta varlığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla Esad rejiminin devamlılığını sağlaması, bölgede İran'ın başarısı olarak görülecek ve bu bağlamda Ortadoğu dizayn edilirken, İran bölgesel bir güç olarak masada kendine yer bulacaktır (Peköz, 2015).

5. Şİİ HİLALİ VE SURİYE'NİN Şİİ HİLALİ EKSENİNDEKİ STRATEJİK ÖNEMİ

Şii Hilali'nin İran'dan başlayarak, ABD işgali sonrası Şii yönetimin başa geçtiği Irak'a, Beşar Esad yönetimindeki Suriye'ye ve Hizbullah'ın önemli bir güç olarak görüldüğü Lübnan'a kadar olan bölgeyi kapsadığı görülmektedir. Ayrıca Bahreyn, Yemen ve Batı Afganistan da bu Hilal'e dâhil edilmektedir (Şekil 2). Sinkaya'ya

(2007) göre "mezhepçi bakış, hâlihazırdaki İran-Suriye-Hizbullah ittifakına Şiiilerin hâkim olması beklenen Irak'ı ve diğer Şii topluluklarını da ekleyerek, Orta Doğu'nun siyasi haritasını Şii blok ile Sünni blok arasında ikiye bölmekte, bu iki blok arasındaki mücadele Ortadoğu'nun geleceğini belirlemektedir". Barzegar'ın (2008) da ifade ettiği gibi, iki siyasi ve entelektüel elit grubu, bölgesel bir Şii Hilal söylemiyle ilgili tartışmalara dikkat çekmektedir: (1) Arap Sünni elitleri ve (2) İran'ın Batı'da, özellikle ABD'de büyüyen bölgesel rolünün muhalifleri. Sünni kesimin bu tutumu benimsemesindeki amaç; gittikçe bölgede genişleyen İran hâkimiyetini zayıflatmak ve bölgede politik talepleri artan Şiiilerin etki ve temsil güçlerini kırmaktır.

İran, dünyada Şii nüfusun en fazla olduğu ülkelerdendir. Ülke nüfusunun yaklaşık % 90'ını Şii nüfusu oluşturmaktadır. İran'ı, % 65'lik oranlarla Azerbaycan ve Bahreyn takip etmektedir. Sırasıyla Irak ve Lübnan % 45, Yemen % 40, Suriye % 15, Afganistan, Pakistan, S. Arabistan'da % 10; Mısır da % 5 oranında Şii nüfus bulunmaktadır (Şekil 3).

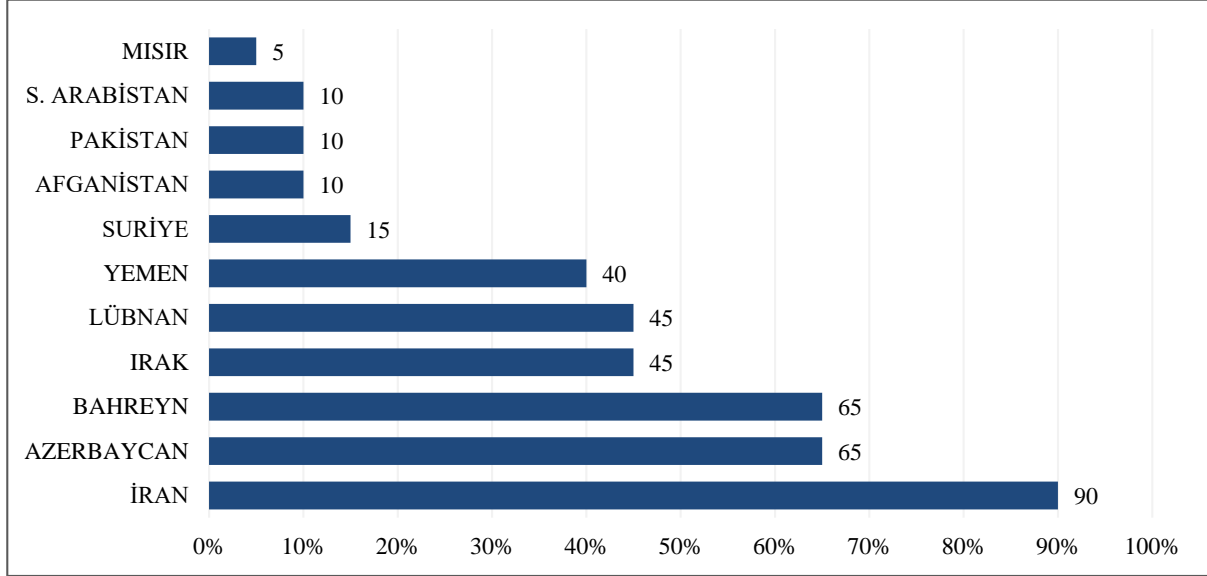
Şekil 2- Şii Hilali Söylemini Kapsayan Ülkeler.

Figure 2- Countries Containing the "Shia Crescent" Discourse

İran, Şii nüfusun yoğunlukta olduğu ülkelerle yakın ilişkiler içerisinde olmuş, ilgili ülkelerle gerek hükümetler bazında, gerekse Şii nüfus üzerinden kurduğu temaslarla tam da Ratzel'in *Lebensraum* (yaşam alanı) olarak tanımladığı bir kurulumu amaçlamıştır. Bu politik kurulum, özellikle 1979 Devrimi ile radikal ölçekte değişim göstermiştir. 1978-1979 İslam Devrimi ile İran toplumu adeta temelden ve yeniden örgütlenmiş, tüm ideolojik aygıtlar, İslam Cumhuriyetinin kurulumunda birer aygıt olarak işlevselleştirilmiş ve İslami kurumsallaşmaya bağlı olarak hegemonik-kültürel dönüşüm ciddiyetle uygulanmıştır. İran'da derinleşen bu tür ideolojik uygulamalara karşı Batı'nın eleştirel yaklaşımı karşısında, İran'ın demokrasiden yana bir değişim ve dönüşüm geçirmesi için Batı ile yüzleşmesi konusunda aydınlar arasında da arayışlar olmuştur (Farsoun & Mashayekhi, 2005).

Muhammed Rıza Şah Pehlevi liderliğindeki (1941-1979) İran'da, monarşi rejimi ile Batı (ABD ve İsrail) arasındaki iyi ilişkilerinin aksine, 1 Nisan 1979'da ilan edilen İran İslam Cumhuriyeti ise Batı ve emperyalizm karşıtı söylemleriyle dikkat çekti. Nitekim Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin önderliğindeki (1979-1989) İran siyasal yönetiminin filizlendiği ilk yıllarda, İslami inanç ile sosyalist düşüncenin sentezlendiği yeni bir siyasal kurulum öngörülürken, bu çoğulcu halk hareketi ve talepleri "Şiilik" bariyerleri ile kısıtlandı ve bu ekseninde bir

İran İslam Cumhuriyeti rejimi inşa edildi. Bu siyasal kurulum, Şii nüfusun bulunduğu diğer Sünni egemen Ortadoğu ülkeleri tarafından bir tehdit olarak algılandı. Çünkü diğer ülkelerdeki Şii nüfus ile kurulan ekonomik, sosyal, kültürel ve özellikle politik ilişkiler, Şii Hilali söyleminde direten Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır, Kuveyt ve Bahreyn gibi Sünni yönetimlerin tehdit algılarının pek de yersiz olmadığını göstermektedir. Nitekim Sünni otoriter rejimler kendi itibarlarını güçlendirmek için Şii Hilali fikrini dillendirmiş ve genel olarak nüfusun, özellikle ılımlı İslamcıların Şiilere karşı endişe duymalarına yol açmıştır (Helfont, 2009).

Şekil 3- Ülke Nüfusları İçinde Şii Nüfus Oranları, (Yetim, 2020).

Figure 2- Shia Population Rates in Country Populations, (Yetim, 2020).

Geleneksel olarak, bölgesel ve özellikle Basra Körfezi siyaseti, bölgenin ana aktörleri arasında bir güç dengesi sağlama arzusuyla her zaman ağır basmıştır. İran ve Irak yıllarca birbirlerinin gücünü dengeledi, böylece bölgedeki diğer devletlerin kendilerini daha güvende hissetmelerini sağladı. Mevcut Irak krizi ile Arap Sünni otokratları, bölgesel güç boşluğunu açıkça yerine getiren bir İran'dan korkmaktadır (Bargezar, 2008). Bu korkunun oluşmasında İran'ın, ABD-İrak savaşında Saddam'ın devrilmesiyle önemli bir siyasi kazanç elde etmiş ve bölgede Şii nüfus üzerinde ciddi bir güç elde etmiş olması yatmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmeler, Ürdün Kralı II. Abdullah ve Suudi Arabistan yönetimini endişelendirmiştir. Şii Hilali söylemiyle Irak seçimlerinde İran'ın etkisine dikkatleri çekerek bu kavramın literatürde kendine alan bulmasına sebebiyet vermişlerdir. Ancak Şii ideolojik bir koalisyon kurma umudu henüz İran veya Arap toplumlarında kurumsallaştırılmamıştır ve bu nedenle İran'ın dış politikasını düzenlemede çok az bir ağırlığı bulunmaktadır. Dolayısıyla ideoloji, İslam Cumhuriyeti'nin dünya görüşünün önemli bir parçasını oluştursa da İran'ın eylemlerinin öncelikli olarak pragmatik düşüncelerle motive olduğunu gösteren birtakım gerçekler vardır. İran'daki yönetici seçkinler, Şii-Sünni meselesini İslam dünyasının daha geniş bağlamında algılamaktadırlar (Bargezar, 2008). Dolayısıyla 'Şii Jeopolitiği' ya da 'Şii Hilali' terimi Soğuk Savaş'tan sonra Batı siyaset literatürüne giren, Güneybatı Asya'daki Batı'nın stratejik çıkarları doğrultusunda izlenen bir tür söylemsel bölgesellik sürecidir (Kiani vd., 2014).

Merkezi yönetimin zayıfladığı Şii ülkelerdeki etnik ve mezhep gruplarının, daha güçlü olan İran ve diğer Şii yönetimlerle işbirliğini artırma eğilimine yöneldikleri bir gerçektir: çünkü İran; Irak, Suriye, Afganistan, Bahreyn, Pakistan, Azerbaycan gibi ülkelerdeki Şiiler ile yakın ilişki içerisinde. İran ile bu ülkelerdeki Şiiler arasındaki tarihsel manevi bağ, işgal bölgelerinde uygulamaya konulan küresel politikaları etkilemektedir (Peköz, 2015). Irak, Suriye, Lübnan, Filistin ve Yemen gibi ülkelerde İran etkisinin giderek artması ve İran'la yakın ilişkiler kurulması, Şii Hilali söyleminin sık sık gündeme gelmesine yol açmaktadır. "Şii Hilali iddiasında bulunan ülkeler, hedef 'söylemini' geliştirmek için 'harita' gibi bir aracı kullanmakta ve bölgenin coğrafi ve hümanist gerçeklerini dikkate almadan 'Şii Hilali' fikrini hedeflerine ulaşmak için teşvik etmeye çalışmaktadırlar" (Azandehie&Kiani, 2014).

Haji-Yousefi'e (2009) göre Şii Hilal teorisi fikri, "İran'ı daha fazla izole etmek için etnik-dini bir ayırım yaratma stratejisinin çerçevesi ve bağlamı içinde gözlemlenebilir. Başka bir deyişle, ABD İran'daki rejim değişikliğinden yana ve bunu bir Şii yükseliş korkusu yaratarak yapmayı planlamaktadır". Bu tamamen bölgede İran'a karşı Şii olmayan devletlerin ve İran'a karşı olası askeri koalisyonun desteğini almayı amaçlayan temel politikaları göstermektedir. Buna karşın İranlı yöneticiler ise, bu söylemin Batı kaynaklı olduğunu, İran'ın ne dış politikasında ne de iç yönetimine dair uygulama alanının olmadığına işaret etmektedirler. "Ayatollah Hamaney, bu Şii Hilali fikrine tepki olarak, Orta Doğu'ya yönelik Batı politikasının, büyüyen bir Şii gücü nedeniyle Basra Körfezi'ndeki ülkeler ve Sünni Müslümanlar arasında korku oluşturmaya odaklanan bir politika olduğunu ileri sürmüştür" (Haji-Yousefi, 2009).

İran, Ortadoğu'da bölgesel güç olma arzusuyla hareket etmektedir. İranlı yöneticiler, stratejik konumları, ülkenin doğal kaynakları, beşeri sermayesi, kültürü ve tarihi zenginlikleri nedeniyle bunu kendileri için çok doğal bir hak olarak görmektedirler. "Devrimin ilk günlerinde düşündüklerinin aksine, bu bölgesel hegemonyayı Şii Hilali yaratmak için bölgede İslami devrimler başlatmaya çalışarak elde etmeyi düşünmemektedirler. Sadece Irak'ta değil, tüm bölgede Şii dostlarını mümkün olduğu kadar daha çok liderlik pozisyonunda görmek istemektedirler; ancak bu durum İran'ın dış politikasını Şiilik üzerine inşa ettiği anlamına gelmez" (Cole vd., 2005). Dolayısıyla Şiilik üzerinden inşa edilecek dış politika söylemi İran'ı bölgede daha fazla marjinal hale getireceği ve etki alanını sınırlayacağı için İranlı yöneticiler tarafından reddedilmektedir.

Bargezar (2008) da, Şii Hilali söylemine iki açıdan itiraz edilebileceğini öne sürmektedir: "*Birincisi*, bölgede birlik ve dayanışma gücü olarak hareket eden din veya ideoloji yerine, ulusal kimlik faktörü öne çıkmaktadır. *İkincisi* ise, Ortadoğu meseleleri çoğunlukla kültürel, siyasi ve jeopolitik kimlik talepleri (örneğin Persler, Araplar, Türkler, Kürtler vb.) doğrultusunda odaklanmaktadır ve bunlar temel olarak ortak dilleri, bölgesel yakınlıkları ve tarihsel kökenleri nedeniyle konsolide hale gelmiştir". Dolayısıyla Şii Hilali söyleminin temelinde, Müslüman toplumundaki bölünmeyi sürdürmek ve bölgedeki olası bir durulmayı engellemek yatmaktadır. İran'ın hem Sudan hem Filistin meselelerinde sergilediği tutum, söz konusu ülkelerin kültürel aidiyetleri dikkate alındığında bir Sünni ya da Şii yaklaşımının önemsenmediği görülmektedir. İran'ın dış politikasının temelinde kuşkusuz ABD tehdidine ve bölgesel müttefiklerine karşı koymak yatmaktadır. Lübnan'da Hizbullah'ın desteklenmesi, Suriye ile stratejik ortaklığın kurulması, Irak ve Afganistan'da ABD'ye karşı olan tüm askeri ve siyasi girişimlerin desteklenmesi, söz konusu İran'ın dış politikasının bir ürünüdür. Sürekli emperyal baskılar ile mücadele eden İran'ın, ulusal güvenliğini koruması ve jeo-politik avantajını elde tutması için tüm kaynakları kullanması, bunun mücadelesi içinde olması önemli bir gerekliliktir.

Çakmak'a (2015) göre, belirli bir ülkede Şii varlığı mutlaka İran'ın nüfuz potansiyeli olduğu anlamına gelmemelidir. Bu bağlamda;

"Şii kimliğin, Şii Hilal'inin ortaya çıkması için tek belirleyici değişken olamayacağına savunmaktadır. Örneğin, halkın ağırlıklı olarak Şii olmasına rağmen, ulusal kimliğin mezhep kimliğine göre öncelikli olduğu Azerbaycan'daki İran etkisinden söz edilemez. Suriye'de İran etkilidir, ancak bu sadece mezhepsel yakınlığa bağlı değildir; aynı zamanda iki ülke arasındaki jeopolitik kaygılar ve yakınlaşma ile de ilgilidir. Afganistan ve Pakistan'daki Şii mevcudiyetine rağmen, bu Şii toplulukları çoğunlukla jeopolitik nedenlerden dolayı Şii Hilali için potansiyel adaylar gibi görünmemektedir. Bu, kavramın tamamen mezhep kimliği ile ilgili olmadığı anlamına gelir".

Azandehie ve Kiani'ye göre (2014) göre, "Coğrafi süreklilik haritası" "güç" yaratmada bir faktör olarak kabul edilse ve jeopolitik çıkarları Ortadoğu'da verilen siyasi birimlerin organik çevresinin veya ilişkisinin sonucu olarak görülse bile, "Şii jeopolitik" ve "Şii Hilali" kavramları bilimsel bir gerçeklik kazanmaz. Yönetimsel bir birliktelik olmadığından Ortadoğu'nun yeni jeopolitiğin inşasında Şii Hilali'nin ya da Şii topluluklarının birliğinin oluşturulması söz konusu değildir. Özellikle Irak ve Lübnan Şiiileri, Sünniler ile birlikte yaşadıkları ve kendi ülkelerinin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini öncelikle için Şii Hilali'nin gerçekleşmesini savunmaları beklenemez (Rigiderakhshan, 2020).

Şiiiler arasındaki kültürel, milli, etnik, sosyo-politik farklılıkları göz ardı ederek, Şiiileri sadece mezhep temeli üzerinde bir ittifak oluşturuyormuş gibi görmek, Şiiliği monolitik bir tarzda ele almak anlamına

gelmektedir. Oysa “Şii Hilali” yaklaşımını doğru şekilde değerlendirmek için Şiileri kendi sosyo-politik kurumları çerçevesinde analiz etmek gerekmektedir. Örneğin Hizbullah ve Irak Şiileri bir yana, birçok gözlemci Körfez ülkelerindeki Şiilerin, İran’ın bir temsilcisi ve aracı olmayı değil, kendi kimlikleriyle mevcut siyasi yapılar içinde yer almak istediklerini belirtmektedir (Sinkaya, 2007). Dolayısıyla Rigiderakhshan’ın (2020) da ifadesiyle “İran’ın bölgedeki Şiileri birlik altına alma girişimi dış politikasında Şii Hilali olarak algılansa da bu yaklaşım aslında Şiiilikteki direnişin jeopolitiğinin muhafaza edilmesi anlamına gelmektedir”. Uluslararası toplumun İran ile ilgili en çok düştüğü hata; İran algısını 1979 Devrimi ve günümüz yönetim sistemiyle sınırlandırma, bu algı çerçevesinde analiz etme kolaycılığıdır. Bu kolaycılık magazin, popüler ve basitleştirici modern dünya algısının bir anlamda kaçınılmaz sonucudur. İran’ı yalnızca 35 yıllık bir molla rejiminden ve bunun yansımalarından ibaret sanan algı, meseleleri “Şii Hilali/ Direniş Eksenini” kavramsallaştırmalarının kolaycılığıyla sınırlı bir şekilde anlamaya mahkûmdur (Korkmaz, 2015).

İran’ın liderliğinde bir "Şii Hilali" yaratma düşüncesine yönelik değerlendirme ve yorumlar, İran dış politikasının önemli yönlerinin gözden kaçmasına yol açmaktadır. Ma’oz (2007) da İran’ın dış politikasında ve Şii Hilali yaklaşımında yapılan açıklamaların eksikliğini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Birincisi, İran’ın Ortadoğu’da bir "Şii hilali" inşa etmeye çalıştığına dair net bir kanıt ya da bu yönde bir açıklama olmamıştır. İkincisi, en yoğun, devrimci aşamasında bile Ayetullah Ruhullah Humeyni yönetimindeki İran, ulusal veya mezhep ayrımı olmaksızın İslami olan, ne İranlı ne de Şii ekümenik bir İslami devrim çağrısında bulunmamıştır. İran İslam doktrini, Şii Hilali’nden ziyade, devletin çıkarlarını ön plana çıkarmakta ve mezhepçi söylemden uzak durmaktadır. İran, tam da Sünni liderleri ve potansiyel Sünni takipçilerini yabancılaştırmak istemediği için stratejik-ideolojik bir amaç olarak bir “Şii Hilali” inşasını ilan etmekten kaçınmıştır”.

6. SONUÇ

Suriye krizi, Ortadoğu’da güç dengesinin yeniden dizayn edilmesinde ve bölge siyasetinin uluslararası arenada farklı bloklarda tartışılmasına alan açmıştır. Uzun yıllara dayanan Suriye ve İran ittifakı, Esad rejimi için çok önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Suriye’de yaşanan güç mücadelesinde bölgesel bir aktör olarak ortaya çıkan IŞİD (DAESH)’in etkinliğinin artması ve mezhepsel söylemlerin yükselişe geçmesi, İran’ı Suriye meselesinde önemli bir aktör haline getirmiştir.

İran ile Suriye arasındaki stratejik ortaklık, özellikle 2000 yılında Beşar Esad’ın yönetimi babasından devralmasıyla kuvvetlenmiştir. İran ve Lübnan Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, Esad’ın can simidi olmuş ve Suriye yönetimine askeri savunma yönünden ciddi destekler sunmuşlardır. İran’ın gelişmiş silahları Lübnan Hizbullah’ına taşımak, bölge ülkelerinde bulunan Şii grupları desteklemek ve İran Devrim Muhafızlarının Lübnan’a geçişini sağlamak için Suriye topraklarını kullanması, Suriye ile olan ilişkileri güçlendirmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, iki ülke arasındaki ortaklık özellikle Suriye’nin bölgedeki rakiplerinin politikalarını doğrudan etkilemiştir. Suriye-İran ittifakı, “Ortadoğu’daki iki kutuplu sistemin yanı sıra 1980’lerde Irak işgaliyle mücadele, 1990’larda İsrail-Türkiye eksenine karşı koyma ve 21. yüzyılda İsrail-ABD hegemonyasını dengeleme gibi ortak güvenlik çıkarları tarafından yönlendirilmektedir” (Sun, 2009). Bu stratejik ortaklık özellikle 2011 Suriye kriziyle hat safhaya ulaşmış, bölge siyaseti için yeni arayışları gündeme taşımıştır.

İran ve Suriye arasındaki ittifakın derin çözümlemesini yaparken sadece son 12 yıllık sürece bakılmamalıdır. Son yıllardaki çatışmalı sürecin öncesine ve iki ülke arasındaki tarihsel bağlara odaklanılmalıdır. Suriye’nin, İran’ın yeni hükümetini tanıyan ilk Arap ülkesi olması ve dış politikada ortak bir amaç duygusuyla (ABD-İsrail karşıtlığı) hareket etmesi iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirmiştir. Ayrıca Irak ve Lübnan’daki ortak çıkarlar ve İsrail özelindeki ideolojik kesişmeler, iki ülkeyi dış politikada birleştirmektedir. İran’ın dış politikası bölgede en uzun soluklu gelişmeleri analiz etmek açısından kritik bir öneme sahiptir. Rusya, Hizbullah ve Körfez ülkeleri dâhil kilit oyuncularla yakın bir ilişki içerisinde olan İran’ın Suriye ile kurduğu stratejik ittifakın temelinde, bölgede İsrail ve ABD’yi bir tehdit olarak algılaması yatmaktadır. Dolayısıyla söz konusu ittifakta kendilerini Direniş Eksenini olarak görmektedirler. İki ülke arasındaki ittifakta ulusal çıkarların yer alması ve Hizbullah’ın Lübnan’daki konumunun güçlenmesi de stratejik bakış açısını önemli düzeyde etkilemektedir. ABD’ye (ve İsrail’e) yönelik karşılıklı şüphe, ittifakın devam etmesinde önemli bir etkidir. Wastnidge’nin

(2017:153) de ifade ettiği gibi Irak'ın güvenliğini sağlama, Hizbullah'ın gücünü sürdürme konusundaki acil jeopolitik kaygılar, İran'ın direniş arzusunu paylaşan bir ülkeye desteğini sürdürmesinde kilit stratejik nedenler olmuştur. Ayrıca İran'ın Hizbullah ile bağlantısını sürdürebilmesi için Suriye'de uzlaşmacı bir rejime ihtiyacı vardır. Bölgesel bir aktör olan Suudi Arabistan'ın da eylemleri, İran'ı bir Arap ülkesinin yanında olmaya zorlamıştır. Dolayısıyla Suriye'de Suudi Arabistan destekli ve Esad, Şii karşıtı İslamcı yönetimin gelmesinden endişe duyan İran, söz konusu krizde Suriye'nin yanında yer almıştır.

Suriye krizinin seyrini Esad rejimi lehine çevirmek için önemli çaba sarf eden İran, desteğini giderek arttırmıştır. Özellikle Nusra Cephesi ve Körfez ülkelerinin desteklediği muhalif grupların artan başarıları, İran yönetimini Suriye krizinde daha aktif bir pozisyona taşımıştır. Söz konusu bu gelişmeler başta Lübnan olmak üzere bölgedeki Şii savaşı grupları harekete geçirmiştir. Halep'e kadar uzanan alanda Suriye rejimine toprak kazandırmıştır. Bu anlamda İran dış politikasının Suriye krizindeki yansımaları uzun vadeli ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Suriye rejimine verilen askeri ve ekonomik destek; İran'ın bölgede ve özellikle Suriye'nin geleceğinde söz sahibi olma durumunu sağlamlaştırmaktadır.

İran nüfusunun büyük bölümü (%90-95 oranında) Şii mezhebine mensup olduğu için, hem Batı'nın hem de Körfez'deki Sünni yönetimli (S. Arabistan, Katar, Ürdün) rejimlerin ideolojik değerlendirmelerinin gündeminde yer almaktadır. Çünkü Ortadoğu'daki siyasal denklemin başat pratikleri din ve mezhepsel eksenli ideolojik kurulumlar üzerinden yürütülmektedir. Aynı şekilde İran'ın gündeminde ise Sünni mezhebe mensup körfez ülkelerin Batı ile birliktelik oluşturan ideolojik kurulumları ve bölgesel hegemonyalarına ilişkin özenli değerlendirmeler olduğu muhakkaktır. Bölgesel müttefikler ve temsilciler ABD'nin ve Batı'nın da bölgeye yönelik eylemlerini meşru bir zemine oturtacak hayali iddialarla rollerini oynamaya devam etmektedirler. Şii kimlik üzerinden üretilen ve bölge için yeni tartışmalara yol açan "Şii Hilali" tanımlaması, tam da Sünni yönetimli körfez ülkelerinin siyasal değerlendirmelerinin nüvesini oluşturmaktadır. Körfez ülkelerine göre İran'ın temel hedefi; Şiiileri tek çatı altında toplamak ve İran'ın Ortadoğu'daki teritoryal konumunu daha da güçlendirmektir. "Şii Hilali" olarak tanımlanan bu siyasal kurulum, İran'ın Suriye ve Lübnan üzerinden Levant bölgesi ve dolayısıyla Akdeniz'e kadar ulaşan bir hegemonik hilalin kuzey yarım hilalini oluştururken, diğer tarafta ise Irak, körfez ülkeleri ve Yemen'e kadar uzanan da hilalin güney kanadını oluşturmaktadır. Temel argüman, İran'ın Arap yarım adasını çevreleme- kuşatma ve Sünni yönetimli iktidarların egemenliğine halel getirecek yapılanmalara kaynaklık ettiğiidir.

Sinkaya'ya (2007) göre İran, artık devrimci aktivizmini yitirmiş, statükocu bir güç olmuştur. Dış politikasında Şiilikten ziyade kendi milli çıkarlarını ön planda tutmaktadır. İran'da milliyetçiliğin yükselişi, velayet-i fakih rejiminin itibar kaybetmeye başlaması ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve sosyal sorunlar İran'a böyle bir eksene liderlik edecek fırsatı tanımamaktadır. Şii bir Irak'ın ve diğer Şii siyasi aktörlerin de böyle bir mihvare öncülük edecek siyasi ve iktisadi potansiyelleri bulunmamaktadır. Suriye ise, uluslararası arenada dinî kimliğinden ziyade sosyalist Arap milliyetçiliği ile tanınmıştır. Aynı zamanda Suriye, politikasında hiçbir zaman Şiiliği ön plana çıkarmamıştır. Bu bağlamda dış politikasında hegemonik alan oluşturma ve daha çok pragmatist davranan İran'ın hem Ortadoğu genelinde hem de komşu sınırlarda güvenli bir ortam inşa etme ve ekonomik fırsatlar elde etme gayreti içinde olduğu görülebilmektedir. Bu teritoryal kurulumda incelikli bir strateji yürütülmektedir ve İran'ın dış politikası sadece Şiilik üzerinden değil, aynı zamanda bölgesel çıkarlar da yürütülmektedir. Bu nedenle bölgedeki güç ve siyasal kurulumları temsil eden "Şii Hilali" düşüncesi, yekpare bir ideolojik kurulumdan ziyade, çok boyutlu ve farklı desenleri olan bir yapılanmanın tanzimi olarak da düşünülebilir. Ekonomik ilişkiler, turizm etkinlikleri, ticari faaliyetler ve uluslararası politikalar vasıtasıyla inşa edilen ilişkilerin de "Şii Hilali"ne alan açarak, bu teritoryal alanın kurulumuna katkıda bulunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, İran'ın bölgesel yayılmacılığı ve Suriye'deki konumu, "Şii Hilali" söylemini haklı çıkaracak somut adımlardan mütevellittir. Dolayısıyla Sünni yönetimli körfez ülkelerin ileri sürdükleri Şii yayılmacılığı söylemi haklı olmakla birlikte eksik bir tanımlamadır. Çünkü İran'ın teritoryal kurulumunu ifade eden "Şii Hilali"ne karşılık, Sünni yönetimli bölge ülkelerinin, özellikle Batı ile birlikte Ortadoğu'daki faaliyetleri de İran'ın temel kaygılarından. Bu bağlamda, Ortadoğu gibi yekpare ulus kültüründen ziyade, çokkültürlü ulus devletlerin hemen hepsi, yaşam alanını (*Lebensraum*) genişletmek için sadece Şiilik değil, aynı zamanda bu inanç

kimliği ile simbiyotik bir bağıntı oluşturan (ekonomik, kültürel, uluslararası ilişkiler ve toplumsal etkinlikler gibi) farklı etkenler tedavüle alınarak istenilen hedefe yönelik politikalar hayata geçirilmektedir.

Güç sarkacının zaman içinde büyük salınımlarının damgasını yer vurduğu bir bölgede, Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler aslında yüzlerce yıldır çarpıcı derecede istikrarını korumuştur (Fuller, 2017:147). İki ülke arasında ciddi bir dostluk olmamakla birlikte düşmanlık da bulunmamaktadır. Ancak bölgedeki çıkarlar ve karşılıklı meseleler, Türkiye ve İran'ı ortak noktalarda buluşturmaktadır. Her iki ülkenin mezhep temelinde izledikleri politikalar, çıkar ilişkisine dayanmakta ve bu çıkarlara bağlı olarak da önemli değişiklikler göstermektedir. Bölgesel olarak hem birbirlerine hem de çevrelerine karşı üstünlük kurma kaygısıyla hareket eden iki ülkenin temel kaygısı, kendi güvenliklerini korumaktır. Dolayısıyla bu mücadelede mezhep, kullanılan önemli konulardan biri olmaktadır. Olası bir "Şii Hilali"nin gerçekleşmesi durumunda Güneş'in (2019:63) de ifade ettiği gibi, Türkiye'nin Sünni-İslam dünyası ve zengin enerji kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu ile olan coğrafi bağı kopacaktır. Bu bağın kopması durumunda ise Türkiye sadece büyük güç olma hedefine veda etmekle kalmaz; aynı zamanda İran kaynaklı yeni güvenlik riskleriyle karşı karşıya kalabilir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/ <i>Conception/Design of Study</i>	M. Reyhanoğulları – N. Özgen
Metodoloji/ <i>Methodology</i>	M. Reyhanoğulları – N. Özgen
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/ <i>Data Curation</i>	M. Reyhanoğulları – N. Özgen
Analiz/ <i>Analysis and interpretation of data</i>	M. Reyhanoğulları – N. Özgen
Görselleştirme/ <i>Visualization</i>	M. Reyhanoğulları – N. Özgen
Yazı taslağı/ <i>Writing - Original Draft</i>	
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/ <i>Writing - Review & Editing</i>	M. Reyhanoğulları – N. Özgen
Proje yönetimi/ <i>Project administration</i>	

REFERANSLAR

- Adler, E. (1997). Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics, *European Journal of International Relations*, 3 (3), pp. 319-363.
- Ahmadian, H. & Mohseni, P. (2021). Iran's Syria Strategy: The Evolution of Deterrence, F. Osinga, T. Sweijts (Eds.), In: NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies 2020, (pp: 231-260), T.M.C. Asser Press.
- Ansari, A. & Tabrizi, A. B. (2016). The View From Tahrir, A. B. Tabrizi, R. Pantucci (Eds.), In: Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict (pp: 3-11), Royal United Services Institute.
- Azandehie, M. B. & Kiani, V. (2014). A Critique on Shia geopolitics discourse; with emphasis on genealogical approach, *Geopolitics Quarterly*, 9 (4), 83-106.
- Azizi, H. (2019). Iran in Syria: decision-making actors, interest and priorities, *Omran for Strategic Studies-Geneva Centre for Security Policy*, 1-5.
- Barzegar, K. (2008). Iran and the Shiite Crescent: myths and realities, *The Brown Journal of World Affairs*, 15 (1), 87-99.
- Bingöl, O. (2013). Arap baharı ve Ortadoğu: çok eksenli güç mücadelesinde denge arayışları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII (2), 25-49.
- Byrne, A. (2017). Suriye Gerçeğini Gizlemek: Enformasyon Savaşı, O. K. Sarılioğlu (Ed.), içinde: Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri- İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek (Çev. S. Sezer, ss. 141-152), Önsöz Yayıncılık.
- Cartalucci, T. (2017). Suriye'ye Karşı Örtülü Savaş: Rejimi Mağlup Etme ve İran'a Etkinin Anahtarı, O. K. Sarılioğlu (Ed.), içinde: Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek, (Çev. O. K. Sarılioğlu, ss.135-140), Önsöz Yayıncılık.
- Chubin, S. (2012). Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated, Gulf Research Center.
- CIA, (2022). Country Summary, Aralık 20, 2022 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bahrain/summaries> adresinden alındı.

- Cole, J., Katzman, K., Sadjadpour, K. & Takeyh, R. (2005). A Shia Crescent: what fallout for the United States?, *Middle East Policy*, 12 (4), 1-27.
- Cunningham, F. (2017). Suriye'den Ne İstiyorlar?, O. K. Sarılioğlu (Ed.), içinde: Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek, (Çev. O. K. Sarılioğlu, ss. 215-218), Önsöz Yayıncılık.
- Çakmak, C. (2015). The Arap spring and the Shiite Crescent: does ongoing change serve Iranian interests?, *The Review of Faith & International Affairs*, 13 (2), 52-63.
- Dabashi, H. (2008). İran: Ketlenmiş halk, Metis Yayınları.
- Ediger, V. Ş., Devlen, B., Bingöl McDonald, D. (2012). Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği, *Uluslararası İlişkiler*, 9 (33), ss. 73-92.
- Ehteshami, A. & Hinnebusch, R. (1997). Syria and Iran: Middle Power in a Penetrated System, Routledge.
- El Berni, H. M. (2018). Iran's security dilemma in the Middle East: A neorealist approach to Iran's foreign policy in Syria, *İran Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 115-139.
- Euronews, (2022). <https://tr.euronews.com/2022/11/20/erdogan-n-yeni-operasyon-sinyali-verdigi-suriye-de-hangi-bolge-kimin-elinde> (erişim: 6.6.2023).
- Farsoun, S. K. & Mashayekhi, M. (2005). Introduction: Iran's Political Culture, S. K. Farsoun, M. Mashayekhi (Eds.), In: Political Culture in the Islamic Republic (pp. 1-20), Rotledge.
- Finnemore, M., Sikkink, K. (2001). Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics, *Annual Review of Political Science*, 4, pp.391-416.
- Fuller, G. E. (2017). Türkiye ve Arap baharı – Ortadoğu'da liderlik (Çev. Mustafa Acar), Eski Kitaplar Yayıncılık.
- Fulton, W., Holliday, J. & Wyer, S. (2013). Iranian strategy in Syria, *A Joint Report by Aei's Critical Threats Project Institute for the Study of War*.
- Fürtig, H. (2013). Iran and the Arap spring: Between expectations and disillusion GIGA working papers, No: 241, *German Institute of Global and Area Studies, GIGA*.
- Gause, F. G. (2014). Beyond sectarianism: The new Middle East Cold War, *Brookings Doha Center Foreign Policy at Brookings*, 1-27.
- Goodarzi, J. (2006). Syria and Iran: Diplomatic alliance and power politics in the Middle East. Tauris.
- Goodarzi, J. M. (2013). Syria and Iran: Alliance cooperation in a changing regional environment, *Ortadoğu Etütleri*, 4 (2), 31-54.
- Gunter, M. M. (2014). Out of nowhere the Kurds of Syrian in peace and war, Hurst/Company.
- Güneş, E. (2019). Şii Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (1), ss. 57-88.
- Haji-Yoysefi, A. M. (2009). Whose agenda is served by the idea of a Shia Crescent, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 8 (1), 114-135.
- Helfont, S. (2009). The Müslim brotherhood and the emerging 'Shia Crescent', *Orbis*, 53 (2), 284-299.
- Hopf T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory, *International Security The MIT Press*, 23 (1), pp.171-200.
- Kajjo, S. (2020). Syrian Kurds – Rising from the Ashes of Persecution, H. Moodrick, E. Khen, N. T. Boms, S. Ashraph (Eds.), In: The Syrian War Between Justice and Political Reality (pp. 268-286), Cambridge University Press.
- Kiani, V., Afzali, R., Azadehie, M. B. & Zaki, Y. (2014). Discursive territoriality process a critique on the Shiite Crescent theory, *Political Research in the Islamic World*, 4 (2), 99-124.
- Koenig, P. (2017). Suriye'nin Yıkımı ve Batı'nın Ahlaksız Medyası, O. K. Sarılioğlu (Ed.), içinde: Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek, (Çev. O. K. Sarılioğlu ss. 885-890), Önsöz Yayıncılık.
- Korkmaz, Y. (2014). “ ‘Şii Hilali’ ile ‘İhvan Hilali’ Korkusu Arasında Yalan Saltanatlar”, İNSAMER, Şubat 21, 2020 tarihinde https://insamer.com/tr/sii-hilali-ile-ihvan-hilali-korkusu-arasinda-yalan-saltanatlar_58.html adresinden alındı.
- Korkmaz, Y. (2015). İran Suriye bölgesel ittifakı ve Arap baharı sürecine yansımaları, Matbuat Yayın Grubu.
- Küçük, M. (2009). Uluslararası ilişkiler kuramında 'konstrüktivist dönüşü' anlamak, *Ege Akademik Bakış*, 9 (2), 771-795.

- Ma'oz, M. (2007). The Shi'i Crescent: myth and reality, *The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution*, 15, 1-33.
- Moazami, B. (2018). İran'da devlet, din ve devrim 1796'dan bugüne, (Çeviren: Bahar Bilgen), İletişim Yayınları.
- Nazemroaya, M. D. (2017). Suriye Finali: Pentagon'un İran'a Karşı Örtülü Savaşında Stratejik Aşama, O. K. Sarıalioğlu (Ed.), içinde: Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek, (Çev. S. Sezer, ss. 241-248), Önsöz Yayıncılık.
- Özgen, N. (2020). Mental designs on the Middle East Concept, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, 36-58.
- Peköz, M. (2015). Küresel savaşta büyük Ortadoğu, Vivo Yayınevi.
- Posch, W. (2017). "İran'ın Bölgesel Güvenlik Politikaları: Irak ve Suriye Örnekleri", Alsharq-Uzman Görüşü, Aralık 10, 2019 tarihinde <https://research.sharqforum.org/2018/05/21/iranin-bolgesel-guvenlik-politikalari-irak-ve-suriye-ornekleri/?lang=tr> adresinden alındı.
- Rigiderakhshan, M. (2020). İran'ın dış politika kimliğini oluşturan faktörler, *VAKANÜVİS – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 390-410.
- Risseuw, R. (2018). The Syrian – Iranian Nexus: a historical overview of strategic cooperation, *Brussels International Center For Research and Human Rights*. 1-16.
- Rumelili, B. (2015). Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler, *Uluslararası İlişkiler*, 12 (46), 169-185.
- Sakin, S., Deveci, C. (2011). Ortadoğu kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme, *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 281-293.
- Sepahpour-Ulrich, S. (2017). İsrail Suriye'de Gerçekte Neyin Peşinde?, O. K. Sarıalioğlu (Ed.), içinde: Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek, (Çev. S. Sezer, ss. 281-284), Önsöz Yayıncılık.
- Sinkaya, B. (2007). Şii eksenli tartışmaları ve İran, *Avrasya Dosyası*, 13 (2), 37-63.
- Sinkaya, B. (2011). İran-Suriye ilişkileri ve Suriye'de halk isyanı, *Ortadoğu Analiz*, 3 (33), 38-48.
- Sinkaya, B. (2017). İran'ın Suriye stratejisi, *Akademik Ortadoğu*, 11 (2), 49-64.
- Sun, D. (2009). Brothers Indeed: Syria-Iran quasi-alliance revisited, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 3 (2), 67-80.
- Şen, G. (2012). İran ve Arap Baharı: Bağlam, söylem ve siyaset, *Ortadoğu Etütleri*, 3 (2), 95-118.
- Tür, Ö. (2022). "Bölgesel ve Küresel Siyasetin Odağında Suriye Dış Politikası", M. B. Altunışık (Der.), içinde: Ortadoğu ve Dış Politika Arap Ülkeleri ve İsrail (ss. 61-90), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- YDH, (2017). "İran Suriye'yi Neden Destekliyor ve Ne Zamana Kadar Destekleyecek", Ocak 13, 2020 tarihinde http://www.ydh.com.tr/HD15086_iran-suriyeyi-neden-destekliyor-ve-ne-zamana-kadar-destekleyecek.html adresinden alındı.
- Yetim, F. (2020). "Hangi Ülkede Ne Kadar Şii Nüfus Yaşiyor?", Haziran 10, 2020 tarihinde [euronews.com](https://tr.euronews.com/2020/01/07/Hangi-ulkede-ne-kadar-sii-nufus-yasiyor), <https://tr.euronews.com/2020/01/07/Hangi-ulkede-ne-kadar-sii-nufus-yasiyor> adresinden alındı.
- Yıldız, M. Z. (2017). Bir savaş ve göç coğrafyası olarak Ortadoğu, Z. Taştan, M. Z. Duman, E. Akköprü (Der.), içinde: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Panelleri, (ss. 183-208), İstanbul: Hiperyayın.
- Yılmaz, K. (2021). İran siyasal kültüründe Şia: Devrimden günümüze İran siyasetinde Şiiliğin etkisi, *İran Çalışmaları Dergisi*, 5 (1), 103-125.
- Walt, S. M. (1998). International relations: One world, many theories, *Foreign Policy Spring*, 29-46.
- Warnaar, M. (2013). Iranian foreign policy during Ahmadinejad ideology and actions, Palgrave Macmillan.
- Wastnidge, E. (2017). Iran and Syria: An Enduring Axis, *Middle East Policy*, XXIV (2), pp. 148-159.
- Weber, C. (2010). International relations theory: A critical introduction, Rotledge Taylor/Francis Group.
- Wendt, A. (1994). Collective identity formation and the international state, *The American Political Science Review*, 88 (2), 384-396.
- Wright, R., Baker, P. (2004). "Iraq, Jordan See Threat to Election From Iran; Leaders Warn Against Forming Religious State" *Washington Post*, Ocak 10, 2020 tarihinde https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A43980-2004Dec7_2.html adresinden alındı.